

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Ion ROCEANU
Eduard VITALIS
Mihai ZODIAN

**ROLUL REȚELELOR DE SOCIALIZARE
ÎN GENERAREA ȘI EVOLUȚIA CRIZELOR
POLITICE ȘI ECONOMICE**

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
București - 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ROCEANU, ION

Rolul rețelelor de socializare în generarea și evoluția crizelor politice și economice / Ion Roceanu, Eduard Vitalis, Mihai Zodian. - București : Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-660-199-3

I. Vitalis, Eduard Alexandru
II. Zodian, Mihai V.

004.738.5:32+33
355

© Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare „Carol I”

- *Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al CSSAS*
- *Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorilor*

ISBN 978-606-660-164-1

CUPRINS

Summary	4
Abstract	5
Argument	6
Capitolul 1. Dezbateri conceptuale despre rețele sociale	7
1.1. Precizări conceptuale	8
1.2. Dezbaterile despre rețelele sociale	10
Capitolul 2. Teoria relațiilor internaționale și studiul crizelor	12
2.1. Statele, puterea și crizele internaționale	13
2.2. Interdependența și pacea democratică	15
2.3. Constructivismul și crizele internaționale	17
2.4. Modelarea crizelor internaționale	18
2.5. Psihologia cognitivă și politica mondială	20
2.6. Statistica și conflictualitatea internațională	21
2.7. Tendințe generale ale crizelor politico-militare	22
2.8. Concluzii	25
Capitolul 3. Revoluțiile: între structurile sociale, actori și transnaționalizare	27
3.1. Stat și ordine publică	29
3.2. Configurațiile sociale și cauzele revoluțiilor	30
3.3. Politica internațională, criza fiscală și prăbușirea regimurilor politice	31
3.4. Centralizare și revoluții	33
3.5. Demografia și prăbușirea regimurilor	35
3.6. Consecințele internaționale ale revoluțiilor	37
3.7. Cultură, actor și globalizare	38
3.8. Concluzii	41
Capitolul 4. Analiza chestionarului	44
4.1. Între participare și mobilizare	45
4.2. Interpretarea rezultatelor	49
Concluzii finale	51
Bibliografie	55

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN THE GENERATION AND EVOLVEMENT OF POLITICAL AND ECONOMIC CRISES

Summary

Abstract • Argument • Conceptual debates on social networks * Conceptual framework * Debates on social networks • International Relations Theory and the study of crises * States, power and international crises * Interdependence and democratic peace * Constructivism and international crises * Shaping international crises * Cognitive psychology and world politics * Statistics and international belligerency * Overall trends of political-military crises * Conclusions • **Revolutions: between social structures, actors and trans-nationalization * State and public order * Social configurations and revolution' triggers * International politics, fiscal crisis and political regimes collapse * Centralization and revolutions * Demography and regimes' collapse * International consequences of revolutions * Culture, actor and globalization * Conclusions • **Questionnaire interpretation** * Between participation and mobilization * Results' interpretation • **Final conclusions • Bibliography.****

ABSTRACT

This study is an attempt to conceptualize the role played by the New Media in the origin and the evolution of political and economic crises. Most opinions regarding this subject are marked by simplistic dichotomies, though some are still looking for a middle ground. To make a more coherent argument, we focused our research on influence exercises by social networks on international political and military crises and revolutions, which are the most interesting and well studied cases.

We used the specialized literature to integrate the New Media on the causal mechanisms developed by Charles Tilly for revolutions and by Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld for crisis. Those models were put to a plausibility check, by means of a questionnaire distributed to experts in security studies, political science or communication. The main conclusions were related to the significance both of context and of the New Media, but more research is required, especially in either testing or creating conceptual models.

ARGUMENT

Crizele internaționale politico-militare s-au bucurat de o atenție deosebită în literatura de specialitate după 1989, iar impactul rețelelor sociale a atras atenția în ultimii ani. Zilnic putem avea acces la înregistrări și știri în timp real provenite din cele mai îndepărtate colțuri ale globului, de la imagini cu clădiri suspectate a face parte din programul nuclear iranian la mesaje venite din zone de conflict. În consecință, anumite tipuri de acțiuni sunt mai eficiente, în timp ce altele implică un cost mediatic sporit.

Într-o situație similară se află și revoluțiile. Ocupând un spațiu important în imaginarul occidental, aceste fenomene tind să trezească reacții emoționale intense, a cărei amplitudine poate crește prin intermediul New Media, cum a sugerat evoluția Primăverii Arabe, unde un videoclip postat de YouTube a angrenat vaste mișcări de protest în întreg Orientul Mijlociu. Sau cel puțin așa par lucrurile.

Cercetarea de față își propune să investigheze căile și dacă rețelele sociale pot influența originea și evoluția crizelor politice și economice. Acestea din urmă pot acoperi întregul spectru al socialului, de la familie, la state și societatea internațională, ceea ce le face imposibil de studiat ca atare. În consecință, am restrâns câmpul de investigație la două clase de fenomene, care au fost intens dezbătute în legătură cu New Media, anume crizele internaționale politico-militare și revoluțiile, ceea ce oferă posibilitatea de a continua în mod cumulativ demersurile intelectuale și s-au bucurat de un impact major, atât politic cât și ca reprezentare.

Structura studiului urmează organizarea cercetării. Următorul capitol este dedicat evaluării demersurilor intelectuale referitoare la cauzele crizelor internaționale politico-militare; cel de-al treilea, revoluțiilor. Capitolul al patrulea se va referi la testul de plauzibilitate al modelelor ipotetice dezvoltate aici, fiind urmat de o serie de concluzii și de sugestii pentru noi direcții de investigare. Studiul de față nu își propune să ofere un răspuns comprehensiv, ci să exploreze unele corelații și explicații posibile, deoarece subiectul este nou, insuficient cercetat.

Capitolul 1.

Dezbateri conceptuale despre rețele sociale

Scopul studiului de față este de a realiza o cercetare exploratorie asupra efectelor exercitate de rețelele sociale asupra crizelor politice și economice. Subiectul este de-o maximă actualitate, sub impactul evoluțiilor din mediul internațional și a atras atenția publicului cel puțin odată cu *Primăvara Arabă*. Cu toate acestea, problematica a fost ignorată în literatura de specialitate și nu numai, deoarece reprezintă ceva nou, ci în general, impactul formulelor de comunicare a fost subestimat în favoarea altor factori explicativi. Deseori, există tendința de a reacționa prin extreme: fie un subiect nu contează, fie acesta explică orice și schimbă tot. Acest lucru este evident în cazul rețelelor sociale, care sunt privite alternativ fie ca un mijloc de petrecere a timpului liber, eventual prin folosirea unor aplicații sau difuzarea de știri și filme, fie ca o amenințare potențial subversivă. Reacții emoționale de acest tip tind să inhibe o mai bună înțelegere rațională a subiectului și adoptarea unor strategii credibile, eficiente și etice.

Metodologia urmează interpretările calitative propuse de Alexander L. George și Andrew Bennett¹. Aceștia au formulat o serie de reguli pentru dirijarea cercetărilor în situațiile în care măsurarea este imposibilă sau de nedorit, cum ar fi modelarea conceptuală sau studiile de caz, îndeosebi în ceea ce privește stabilirea tipologiilor, comparațiile, mecanismele cauzale sau tipurile de testare. Normele respective prezintă o importanță capitală îndeosebi când avem de-a face cu fenomene noi, insuficient înțelese și care stârnesc un interes public major, inclusiv din partea factorilor de decizie, lucrarea fiind interesată și de fundamentarea politicilor publice, a deciziei și a strategiilor actorilor privați². Mecanismele cauzale reprezintă scheme de interacțiune care permit specificarea efectelor anticipabile ale unui factor și servesc drept ghid pentru orientarea cercetărilor empirice, permițând o selecție a teoriilor, dar au o valabilitate contextuală³. Testele de plauzibilitate sunt instrumente utile pentru o evaluare inițială a explicațiilor⁴. Astfel, pentru a aprofunda investigația, studiul își propune să identifice principalele mecanisme cauzale în doi pași. Mai întâi, va fi trecută în revistă literatura de specialitate dedicată identificării cauzelor crizelor internaționale politico-militare și ale revoluțiilor, cu obiectivul de a construi două tipuri ideale:

unul în care efectele sunt majore și altul în care acestea sunt complexe, în interacțiune cu alte procese sociale. Al doilea pas implică efectuarea unui test de plauzibilitate a celor două modele, prin intermediul unei anchete sociologice pe bază de chestionar difuzat în rândul specialiștilor în studii strategice și de securitate.

Această cercetare are un caracter exploratoriu, fără a avea pretenția de-a oferi răspunsuri definitive, ci doar o serie de instrumente conceptuale care pot ajuta pentru o mai bună înțelegerea a fenomenelor studiate și elimina unele exagerări. Ea poate contribui în cadrul unui demers mai amplu destinat înțelegerii felului în care New Media pot influența societatea contemporană. De asemenea, trebuie menționat că fenomene precum crizele sau revoluțiile nu sunt independente, ci pot fi corelate în modalități complexe (o criză externă care accelerează o revoluție, o schimbare radicală care produce tensiuni în relațiile internaționale). Conceptele sunt utilizate în sens larg, cel folosit în literatura de specialitate recentă, nu restrictiv, deoarece dorim să evităm restrângerea câmpului cercetării prin apriorisme.

Aproape fiecare tehnologie modernă a avut profeții săi, care anunțau că lucrurile nu vor fi niciodată ca în trecut, că ne așteaptă un viitor fericit sau, dimpotrivă, o catastrofă. Cândva se credea că publicul crede orice citește în ziare sau ascultă la radio, până când o echipă condusă de Paul Lazarsfeld a arătat că relația se poate inversa, că indivizii și grupurile sunt mult mai selectivi, iar opțiunile depind în mare parte de credințe, valori și structuri sociale profunde sau de liderii locali de opinie⁵. Prudența epistemologică nu este echivalentă cu un fel de scepticism nihilist, ci o cale spre o rafinare și dezvoltare a instrumentelor conceptuale necesare pentru a înțelege o realitate socială complexă, din care facem parte și față de care nu putem fi în întregime independenți.

1.1. Precizări conceptuale

Problematica influenței rețelelor sociale asupra crizelor politice și economice poate fi încadrată în categoria mai amplă a studiilor relațiilor dintre formele de comunicare și socialul în general. Sunt necesare definiții clare deși nu exhaustive ale conceptelor fundamentale, identificarea căilor prin care rețelele sociale pot influența crizele politice și economice, eventual construirea unui model sau indicarea unor probabilități.

Potrivit Cameliei Beciu, comunicarea este „o interacțiune între actori sociali ... care difuzează un conținut, într-o situație dată, pentru alți actori sociali ... conținutul respectiv urmează a fi interpretat de către interlocu-

¹ Alexander L. George, Andrew Bennett, *Case studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005.

² *Ibidem.*, pp. 13-14.

³ *Ibidem.*, pp. 123-134, 236-252.

⁴ *Ibidem.*, p. 75.

⁵ Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gaudet, *Mecanismul votului. Cum se decid alegătorii într-o campanie prezidențială*, Comunicare.ro, 2004.

tori”⁶. Într-un model clasic, ea presupune „un emițător, un canal, informație și un receptor”⁷. Fenomenul poate fi unidirecțional, un orator adresându-se publicului, profesorul predând, sau bi/multidirecțional⁸. În acest context, o rețea socială/New Media se poate referi la mijlocul folosit pentru a transmite informații, la o serie de companii și mărci ca Facebook, Twitter sau Google sau la o nouă formă de interacțiune simbolică. Aceasta din urmă, „este o formă a comunicării mediatizate pe internet în cadrul căreia au loc procese de comunicare asincronă *one-to-one*, *one-to-few*, *one-to-many*, pe email sau pe rețele sociale; sau *many-to-many*, pe grupurile de discuții; ori comunicare sincronă *one-to-one*, *one-to-few*, *one-to-many*, sau *many-to-many*, prin camerele de live chat” potrivit lui Antonio Momoc⁹. De asemenea, trebuie distins de sensul tehnic utilizat în sociologie, unde se referă la interacțiuni¹⁰. Rețelele sociale sau New Media diferă deci, de formulele primare de interacțiune electronică ca site-uri sau email, prin caracterul lor multiplu, care permite utilizatorilor să beneficieze de-o implicare mai mare în generarea conținutului¹¹. Fiecare participant poate produce propriul mesaj sau se pot implica în gestionarea fluxului informațional exterior.

În linii mari, massmedia, mijloacele de comunicare în masă, sunt unidirecționale; o redacție selectează știri, articole și emisiuni pe care le difuzează către un public, public ce are însă opțiunea de a evita mesajul¹². Televiziunea creează în mod special sentimentul unei relații directe, controlate de moderatori¹³. Trebuie distinse facilitățile oferite de internet precum emailul, forumurile, site-urile oficiale, blog-urile de cele noi, rețele sociale precum Facebook sau Twitter, care fac obiectul studiului de față¹⁴. Astfel, acestea din urmă au mai multe trăsături: sunt mai interactive, utilizatorii pot exercita o influență mai mare asupra mesajelor, mai ușor de accesat, mai autonome și relativ mai ieftine¹⁵. „Abordarea centralizată (...) încă joacă un rol important (...) Principalul punct forte este posibilitatea acesteia de a ajunge la un public larg și (...) conștientizarea unei teme (...) Dar (...), barierele culturale au capacitatea de a distorsiona (...). Prin contrast, comu-

⁶ Camelia Beciu, *Sociologia comunicării și a spațiului public*, Polirom, Iași, 2011, p. 17.

⁷ J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen, *Știința comunicării*, Humanitas, București, 2000, p. 25.

⁸ *Ibidem*, p. 26.

⁹ Antonio Momoc, *Comunicarea 2.0. New media, participare și populism*, Adenium, Iași, 2014, p. 35.

¹⁰ Marian-Gabriel Hâncean, *Rețele sociale. Teorie, metodologie și aplicații*, Polirom, Iași, 2014.

¹¹ Joseph Nye, Jr., *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012, p. 172.

¹² J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen, *op. cit.*, pp. 10, 26.

¹³ Camelia Beciu, *op. cit.*, pp. 171-174.

¹⁴ Momoc, *op. cit.*, pp. 145-151.

¹⁵ Joseph Nye Jr. *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012, pp. 120-172.

nicarea în rețea poate profita de comunicarea în dublu sens și de relațiile între egali”, sublinia Nye¹⁶. În esență, ele cresc abilitatea indivizilor și a grupurilor de a comunica în sens orizontal.

Rețelele sociale au un vast câmp de cuprindere și deseori, după cum s-a văzut anterior, îmbină mai multe forme de comunicare: mesaje, texte, imagini sau sunet. Conținutul poate fi transmis prin mijloace variate, pentru toate contactele, pe anumite grupuri sau direct și pot avea un caracter generic, sau specializat, existând rețele sociale dedicate imaginilor, muzicii, lecturii. De-aici rezultă și capacitatea de adaptare a acestora, pot fi utilizate pentru mai multe scopuri, de la divertisment, până la afaceri și politică¹⁷.

1.2. Dezbaterea despre rețelele sociale

Pentru a putea studia consecințele dezvoltării rețelelor sociale asupra crizelor, trebuie să fie clar în ce constă specificul lor, adică elementul fără de care unele fenomene nu s-ar putea produce sau s-ar manifesta în mod diferit. De exemplu, simplul fapt că un grup de oameni folosește rețelele sociale pentru a se reuni undeva sau că, în unele schimbările revoluționare, participanții au recurs la serviciile Facebook, Youtube și Twitter, nu demonstrează un efect cauzal, o legătură necesară și suficientă. În fond, șahul Iranului a fost răsturnat de contestatari mobilizați prin mesaje transmise cu ajutorul casetelor video, iar pamfletele au jucat un rol similar în timpul Revoluției Franceze.

Din discuția anterioară, putem formula ipoteza că rețelele sociale sporesc potențialul de mobilizare și de influențare a agendei publice. Mai departe trebuie să identificăm în ce măsură și dacă efectul este identic sau depinde de contextul social și politic. Odată cu Primăvara Arabă, a început o dezbateră destul de mediatizată referitoare la efectul exercitat de rețelele sociale asupra crizelor politice, militare, economice ș.a.m.d., care a opus, ca de fiecare dată când apare ceva nou, radicalii și reformatorii.

După cum menționa Movindri Reddy, primul curent de opinie argumentează că rețelele sociale ar fi schimbat în întregime regulile de interacțiune, amplificând tendințele mai vastului proces de globalizare, declinul autorităților publice, formarea unei noi conștiințe globale etc¹⁸. Cetățenii și mișcările sociale au acum posibilitatea de a exercita o influență nemaîntâlnită asupra structurilor de putere. S-ar deschide noi oportunități de dezvoltare

¹⁶ *Ibidem*, p. 128.

¹⁷ Momoc, *op. cit.*, p. 36.

¹⁸ Movindri Reddy, „Can Social Media Sustain a Revolution?”, *E-International Relations*, august 2013, <http://www.e-ir.info/2013/08/15/can-social-media-sustain-a-revolution/> (accesat septembrie 2014).

tare publică, sau cel puțin, regimurile autoritare ar fi condamnate pe termen lung¹⁹. Scepticismul lui Reddy subliniază că nimic nu s-ar schimba în profunzime²⁰. Nu toate dictaturile s-au prăbușit, structurile politice și economice continuă să influențeze existența de zi cu zi, alte amenințări apar, internetul poate fi influențat, supravegheat sau chiar cenzurat. În ultimă instanță, Facebook și Twitter sunt companii care acționează într-un context social clasic, depind de profituri și de satisfacția consumatorilor²¹. Poziția respectivă oferă un corectiv necesar optimismului tehnologic exagerat. Cu toate acestea, nu este clar dacă schimbările sunt minore. Există cel puțin două posibilități oferite de rețelele sociale, după cum am văzut anterior: interactivitatea și schimbarea orizonturilor de referință.

Fiind vorba despre un fenomen relativ recent, este greu de oferit un răspuns definitiv. O cale intermediară între cele două poziții ar pune accent pe identificarea mecanismelor cauzale prin care pot fi exercitate efectele utilizării rețelelor sociale asupra altor fenomene²². În fond, vorbim despre indivizi și grupuri, care folosesc anumite mijloace pentru a transmite diferite mesaje, deci ar fi improbabil ca impactul să fie unitar sau mai ales independent de contextul politic, social și cultural în care trăiesc acești utilizatori²³. Cu toate acestea, poziția sceptică nu aduce suficiente argumente, deoarece New Media ușurează interacțiunile și oferă anumite avantaje, chiar dacă rolul ei a fost exagerat. Deci, este posibil ca impactul să fie diferențiat. Deși o asemenea abordare pare mai modestă, are un caracter exploratoriu și nu promite răspunsuri de-a gata, este mult mai solidă din perspectiva cercetării.

¹⁹ Clay Shirky, "The Political Power of the Social Media: Technology, the Public Sphere and Political Change", *Foreign Affairs*, ianuarie-februarie 2011.

²⁰ Reddy, *op. cit.*

²¹ Malcom Gladwell, „Small Change: Why the Next Revolution Will not be Tweeted”, *The New Yorker*, octombrie 2010; Movindri Reddy, *op. cit.*

²² Fergus Hanson, "Harnessing the Power of Social Media in International Relations", ISN, martie 2011, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=127095> (accesat septembrie 2014).

²³ Reddy, *op. cit.*

Capitolul 2. Teoria relațiilor internaționale și studiul crizelor

Disciplina relațiilor internaționale a apărut ca un demers ce și-a propus înțelegerea și controlul cauzelor declanșării conflictelor. Primele formule instituționale în lumea academică (catedre, cursuri) au fost înființate după Primul Război Mondial cu scopul declarat de a investiga condițiile instaurării unei păci durabile²⁴. Pe tot parcursul existenței sale, disciplina a fost profund influențată de evoluțiile politico-militare sau economice, alături de-o serie de dezbateri intelectuale și cerințe contextuale. Deși nu există un sistem conceptual dominant și nici teorii similare celor din fizică, studiul relațiilor internaționale a permis explicitarea premiselor și dezvoltarea unui set de idei referitoare la rolul forței, cauzele războaielor sau la viitorul statelor pe scena mondială.

Crizele internaționale sunt momente de ruptură, potrivit unei definiții deja clasice a lui Brecher și Wilkenfeld, în care există reprezentarea unui amenințări majore, timpul necesar adoptării unei decizii este redus, iar probabilitatea folosirii violenței, mare²⁵. Ele reprezintă momentul în care ordinea internațională, subsisteme sau relații dintre actori sunt supuse unei presiuni, care, dacă nu este gestionată, poate escalada în mod violent. Înțelegerea lor este cu atât mai necesară în condițiile existenței arsenalelor nucleare și a prezenței percepției unei lumi instabile, în rândul multor experți în probleme de securitate.

Capitolul de față este dedicat unei scurte treceri în revistă a celor mai importante teoretizări ale crizelor și conflictelor din domeniul relațiilor internaționale. Ele vor fi grupate în două mari categorii: prima se referă la abordări generale ale disciplinei, cum ar fi realismul, liberalismul și constructivismul, în timp ce a doua clasă include explicații mai moderate, dedicate fie crizelor ca atare, fie identificării unor corelații empirice între diverși factori și conflictualitate. Scopul acestui demers este de a facilita identificarea căilor prin care dezvoltarea rețelelor sociale poate influența evoluția crizelor politico-militare internaționale. Termenul va fi utilizat în sens extins, incluzând nu doar statele, ci și alți actori și nu reprezintă neapărat o noutate, cum, de pildă, unul dintre cele mai cunoscute exemple, declanșarea Primului Război Mondial a izbucnit și ca urmare a asasinatului comis de o mișcare ce poate fi acum numită teroristă²⁶.

²⁴ Daniel Biro, „Idealismul utopic sau gândirea internaționaliștilor liberali în perioada interbelică”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 77-82

²⁵ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, f.l., 2000, p. 3. Vezi și Iulian Chifu, *Analiză de conflict*, Politeia, 2004.

²⁶ Christopher Clark, *The Sleepwalkers*, Harper, f.l., 2014.

2.1 Statele, puterea și crizele internaționale

Realismul a fost teoria dominantă a relațiilor internaționale și tinde să revină la modă ori de câte ori sistemul global capătă trăsături conflictuale, dezamăgind speranțele legate de pace și cooperare între diverșii actori. Această familie teoretică evidențiază rolul statelor al puterii, importanța intereselor și contradicțiile drept factori cauzali fundamentali²⁷. Prin urmare, a fost supusă unor critici dure după sfârșitul Războiului Rece, dar continuă să reprezinte unul dintre reperatele cercetării și politicilor de securitate.

În formularea lui Kenneth Waltz, neorealismul privea statele drept un sistem, dirijat de anarhie, absența unui guvernământ comun și de schimbările distribuției capacităților, adică a puterii în sensul de resursă²⁸. Fiind obligate să supraviețuiască pe cont propriu, pentru autor, actorii tind să balanseze, să se coalizeze și să își dezvolte mijloace, împotriva celui dominant²⁹. Așa se explică de ce politica mondială ar fi fost definită printr-o succesiune de coaliții, curse ale înarmărilor, crize și războaie³⁰. Multipolaritatea, existența a mai mult de două mari puteri într-un sistem, însemna o potențială instabilitate, deoarece alianțele erau flexibile și nesigure, iar puterea, mai dificil de evaluat³¹. Bipolaritatea ar fi cea mai stabilă pentru Waltz, deoarece coalițiile, deși prezente, sunt mai puțin importante pentru supraviețuirea celor două puteri predominante, capacitățile sunt mai simple de calculat, iar negocierile implică mai puțini parteneri³². În același timp, deoarece superputerile au interese globale, crizele se pot escala mai ușor, au mize mai mari, dar controlul lor este mai ușor decât în multipolaritate, îndeosebi dacă armele nucleare sunt prezente, ceea ce face rezultatele anticipabile și de temut³³.

Unipolaritatea ar trebui să fie cea mai puțin durabilă distribuție a capacităților, deoarece stimulează actorii secundari să își dezvolte resursele de putere și să încerce schimbarea sistemului internațional. După cum se poate observa, este o teorie ideală în condiții de bipolaritate și de Război Rece, resimțindu-se influența Crizei Rachetelor din Cuba. Armele nucleare păreau să simplifice calculele strategice, de unde și succesul adaptării modelelor matematice precum cel al teoriei jocurilor. Deși se întâmplau multe în politica mondială, se putea argumenta că soarta lumii

depindea de balanța arsenalelor nucleare³⁴. După 1989 și prăbușirea Uniunii Sovietice, teoria neorealistă a fost contestată din cauza ambițiilor scientiste considerate prea simpliste, a accentului pus pe marile puteri, a excluderii oricăror altor considerente exceptând supraviețuirea și al subestimării unor fenomene precum conflictele inter-comunitare, globalizarea sau terorismul internațional³⁵. Alte curente rivale precum liberalismul, teoriile critice și constructivismul au câștigat adepți. Două noi conceptualizări realiste au câștigat adepți, chiar dacă nu erau în mod necesar noi.

Teoria stabilității hegemonice se opunea direct interpretărilor neorealiste, considerând că unipolaritatea este cel mai stabil sistem internațional atâta vreme cât puterea dominantă oferă o serie de bunuri publice: securitatea comunicațiilor, garantarea contractelor, asigurarea funcționării eficiente a economiei internaționale, intervenții în cazul crizelor economice³⁶. Dacă se schimbă relațiile de putere, competitorii pot contesta vechea ordine politică globală, iar actorul major va fi dezinteresat de scopurile comune³⁷. Crizele ar fi mai probabile și mai periculoase în perioade de tranziție hegemonică, aceasta fiind o a doua interpretare a evenimentelor din vara lui 1914. A doua interpretare spune că tezele neorealiste sunt adevărate, doar că formulele de balansare sunt mai diverse decât formarea de alianțe și înarmarea. Lor li s-ar alătura utilizarea diplomației publice, a organizațiilor internaționale sau intervenția în crize regionale, scopul fiind de a limita puterea hegemonului, fără a risca riposte prea costisitoare³⁸. Teoria *soft balancing* este uneori alăturată concepției balanței intereselor, pentru care fiecare actor alege între a contesta și a sprijini o ordine internațională, stabilitatea fiind rezultatul relațiilor dintre puterile *statu-quo* și cele revoluționare³⁹.

Realismul a adus contribuții majore în studiul relațiilor internaționale. Interacțiunile dintre marile puteri, puterea și conflictualitatea sunt caracteristici importante ale lumii contemporane. Cu toate acestea, rămân o serie de întrebări: nu sunt excluse interpretări importante ale fenomenelor? Nu există și alți actori pe lângă state? Cum poate fi înțeleasă globalizarea? Care este rolul organizațiilor internaționale?

³⁴ Robert W. Cox, "Problems of Power and Knowledge in a Changing World Order", în Richard Stubbs, Geoffrey R.D. Underhill (coord.), *Political Economy and the Changing Global Order*, Oxford University Press, 2006, f.l.

³⁵ Tim Dunne, Brian C. Schmidt, "Realism", în John Baylis, Steve Smith (coord.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 2005, Bungary, 2005, pp. 162-179.

³⁶ Robert Gilpin, *Economia politică a relațiilor internaționale*, DU Style, 1999, pp. 74-96.

³⁷ Robert Gilpin, *Război și schimbare în politica mondială*, Scrisul românesc, Craiova, 2000.

³⁸ T. V. Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and their Contemporary Relevance", în T. V. Paul, James Wirtz, Michel Formann (coord.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, 2004, pp. 1-26.

³⁹ Randall Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, 1998.

²⁷ Andrei Miroiu, Simona Soare, "Realismul", în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 95-104.

²⁸ Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 119-145.

²⁹ *Ibidem*, pp. 173-179.

³⁰ *Ibidem*, pp. 223-259.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

2.2 Interdependența și pacea democratică

Liberalismul reprezintă una dintre tradițiile filosofice majore ale modernității, care promovează libertatea, regimurile reprezentative și comerțul liber ca valori și formule de organizare politice și economice. De asemenea, a inspirat o serie de teorii și interpretări de prestigiu în domeniul științelor sociale. Pentru relațiile internaționale, el a constituit alternativa majoră normativă și descriptivă la adresa realismului, evidențiind cooperarea, importanța politicii interne și a organizațiilor internaționale⁴⁰. Neorealismul instituțional a devenit una dintre teoriile fundamentale ale domeniului. În elaborarea lui Robert Keohane și Joseph Nye, conceptualizarea consideră intensitatea dependenței mutuale dintre actori ca factorul cel mai important, inclusiv în chestiunile legate de pace, război și crize internaționale⁴¹. Teoria interdependenței continuă, astfel, filosofia Luminilor, care vedea în comerț, nu doar posibilitatea creșterii bunăstării, dar și o sursă potențială a păcii.

Keohane și Nye construiesc un model alternativ la realism, definit prin prezența unor canale multiple de comunicare între societăți, absența unei ierarhii tematice pe plan global și descreșterea importanței forței militare⁴². Această formulă, intitulată interdependența complexă, se poate aplica în acele spații, regiuni sau probleme unde realismul nu mai oferă răspunsuri satisfăcătoare⁴³. Un exemplu tipic ar fi lumea euroatlantică, unde conflictele militare dintre societățile occidentale dezvoltate nu mai sunt probabile. Ideea fundamentală este că puterea și interesele rămân importante, dar contextul, actorii și comportamentele se schimbă. În locul forței, contează tipul de interdependență și anume, gradul reciproc de vulnerabilitate al societăților, teoria fiind aplicabilă unor domenii precum cel economic sau al energetic⁴⁴. Practic, lumea este privită ca fiind alcătuită din mai multe straturi, după cum evidențiază Marz Kaldor: cel al democrațiilor occidentale, unde se aplică aceste afirmații și unul sau mai multe în care este încă valabil vechiul joc al politicii de putere⁴⁵. O versiune redactată de Robert Keohane în anii '80, ca reacție la neorealism, a considerat că anarhia nu înseamnă neapărat un conflict repetat între actorii majori. Aceștia au posibilitatea de a-l modera, dacă adoptă un cadru instituțional ce transformă calculul de interes, dacă există posibilitatea repetării cooperării în viitor⁴⁶. Con-

secința ar fi că beneficiile din urma unei rivalității prea intense scad pe termen lung, deoarece celelalte mari puteri vor adopta măsuri de coerciție, în caz de trișare⁴⁷. Neoliberalismul instituțional se poate aplica ușor fenomenelor din spațiul euroatlantic, după cum am discutat anterior, precum evoluția NATO și a UE și a influențat profund dezbaterile referitoare la natura și sensul globalizării în anii '90. Cu toate acestea, de fiecare dată când se produc crize și conflicte, credibilitatea sa scade. El a fost criticat și pentru atenția prea mare acordată interpretărilor sistemice și structuraliste și statelor, în dauna actorilor și a societății⁴⁸. O altă interpretare liberală majoră este teoria păcii democratice, care a influențat lumea academică, dar și strategiile politice, cel puțin la nivel discursiv. În formularea cea mai clară, a lui Michael Doyle, aceasta susține că regimurile liberale consolidate nu se luptă între ele⁴⁹. În consecință, cauzele războaielor și crizelor s-ar regăsi în trăsăturile și comportamentul regimurilor autoritare și totalitare, sau în neîncrederea pe care acestea le trezesc. Conceptualizarea nu susține că democrațiile sunt pașnice, ci că războaiele sunt mai probabile cu alte tipuri de regim politic. De asemenea, nu este clară cauza, posibilitățile fiind multiple, de la interpretarea clasică a lui Immanuel Kant, cum că cetățenii evită conflictele, deoarece suportă costurile, până la unele moderne, ce evidențiază încrederea sau ușurința de a obține informații despre deciziile adoptate în societățile deschise⁵⁰.

Deși diferă în premise și interpretare de neoliberalismul instituțional, teoria păcii democratice ajunge la concluzii similare referitoare la spațiile unde izbucnirea crizelor este mai probabilă și anume, în regiunile în curs de dezvoltare, dominate de state autoritare sau slabe. De asemenea, există o versiune liberală a teoriei stabilității hegemonice, pentru care ordinea internațională democratică necesită o mare putere care să creeze cadrul instituțional necesar dezvoltării relațiilor de cooperare politică și economică între actorii internaționali⁵¹. Exemplele sunt Marea Britanie în secolul XIX și Statele Unite, mai întâi în sfera sa de influență după 1945 și apoi la nivel global, după sfârșitul Războiului Rece. Diferența față de cea realistă se regăsește în privilegierea cooperării, intereselor și a caracteristicilor regimurilor politice interne, în dauna puterii și supraviețuirii, alături de o

47 Robert Axelrod, Robert O. Keohane, "Obținerea cooperării în anarhie: strategii și instituții", în Daniel Baldwin (coord.), *op. cit.*, pp. 87-104.

48 Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, vara 1997.

49 Michael Doyle, "Kant, Liberalism and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, vara-toamna 1983.

50 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, All, 2008; Daniel Biro, "Teza pacifismului democratic", în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 257-272.

51 G. John Ikenberry, *After Victory*, Princeton University Press, 2000.

40 Lucian-Dumitru Dîrdală, "Neoliberalism", în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 139-154.

41 Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009.

42 *Ibidem*, pp. 68-80.

43 *Ibidem*.

44 *Ibidem*, pp. 54-64.

45 Mary Kaldor, *Securitatea umană*, CA Publishing, Cluj, 2010, pp. 12-14.

46 Robert O. Keohane, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984.

mai mare încredere acordată regimurilor și organizațiilor internaționale⁵². Liberalismul oferă o teorie credibilă, dar a fost criticat destul de intens de „extremele” disciplinei relațiilor internaționale. Pentru realiști, liberalismul nu explică în mod satisfăcător repetiția conflictelor internaționale de-a lungul istoriei și nici motivația acestora. Pentru constructiviști și teoreticienii critici, liberalismul tinde să se confunde cu realismul de-a lungul câtorva dimensiuni fundamentale: consideră că interesele sunt exogene, date, și că nu depind de caracteristicile și evoluția interacțiunilor; adoptă un model epistemologic, de filozofie a științei, pozitivist, subestimând caracteristicile lumii sociale și privilegiază statele, în ciuda tuturor precauțiilor adoptate⁵³.

2.3. Constructivismul și crizele internaționale

Una dintre cele mai recente elaborări teoretice din domeniul relațiilor internaționale, constructivismul diferă atât de realism, cât și față de liberalism. Importat din sociologie, acesta oferă o abordare epistemologică și explicativă generală, capabilă să fie adaptată de mai multe discipline socio-umane⁵⁴. Inițial aparent contestatar, el a devenit un curent de sine stătător acceptat în *mainstream*-ul academic.

Constructivismul conține două principii fundamentale: natura socială a politicii și a relațiilor internaționale și fundamentul ideatic al acestora. Mai întâi, structurile (statul, economia, cultura) și agenții se definesc reciproc prin interacțiuni și practici, nu pot fi separate nici în realitate, nici în cercetare⁵⁵. De asemenea, grupurile și actorii colectivi își conservă caracteristicile fundamentale și pot fi schimbați prin intermediul reprezentărilor, a identităților⁵⁶. Prin urmare, deși importantă, nu puterea este factorul fundamental prin care pot fi înțelese chestiuni precum pacea, războiul sau crizele politico-militare, ci imaginarul ne explică de unde provin interesele care-i animă pe actori și ce comportamente sunt mai probabile a fi adaptate⁵⁷. Constructiviștii sunt interesați de probleme ca identitățile, comunitățile de securitate, cultura strategică etc. teoria crescând în popularitate odată cu sporirea atenției acordate conflictelor inter-comunitare sau terorismului internațional.

⁵² Stephano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000, pp. 304-330.

⁵³ Steve Smith, Patricia Owens, „Alternative Approaches to International Theory”, în John Baylis, Steve Smith (coord.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 2005, Bungary, 2005, pp. 271-291.

⁵⁴ Olivia Todorean, „Constructivismul în Relațiile Internaționale”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de Relații Internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 155-163.

⁵⁵ Alexander Wendt, „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, vara 1987; Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, University of California Press, 1981, Vol I.

⁵⁶ Friedrich Kratochwill, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge University Press, f.l. 1989.

⁵⁷ Alexander Wendt, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.

Pentru Alexander Wendt, sistemul internațional este definit de trei tipuri sau modele culturale: hobbesian, fără reguli; lockeean, axat pe protejarea suveranității și kantian, în care distincția prieten-dușman dispare⁵⁸. Structura ideatică explică și ce comportamente vor fi dominante, conflictual, competitiv sau amical, o distincție inspirată de școala engleză⁵⁹. Această interpretare presupune că statele sunt analoage indivizilor dintr-o societate internă și că identitatea lor, deși autonomă, este profund definită de cultura internațională. Nu toți constructiviștii au adoptat o interpretare atât de structuralistă, de sus în jos.

Pentru Nicholas Onuf, esențială este definirea contextuală sau interactivă prin discurs, în urma căreia rezultă o serie de practici, rutine și instituții care vor configura un anumit sistem internațional⁶⁰. Puterea este reglată și constituită prin aceste procedee, în mai multe forme: propagandă, ierarhie și autonomie, crizele apărând ca rupturi potențiale ale unei anumite ordini ce pot fi integrate prin noi practici discursive⁶¹. Tot în cadrul constructivist au fost dezvoltate și o serie de interpretări privind cultura strategică, un termen ce desemnează valorile și atitudinile ce definesc comportamentele acceptate referitoare la utilizarea forței.

Pentru Stanislav Secieru, acest concept ne ajută să înțelegem trăsăturile politicii externe și de securitate adoptate de actorii majori pe plan internațional⁶². De pildă, pentru studierea comportamentul Federației Ruse, trebuie luată în calcul criza sa de identitate, de după prăbușirea URSS și ezitarea între rolul de putere regională și de actor global⁶³. Constructivismul a adus o contribuție majoră în studiul relațiilor internaționale prin evidențierea importanței factorilor ideatici, subestimați de realism, îndeosebi în versiunea sa neo și de liberalism. Totuși, este vulnerabil în fața criticilor care subliniază rolul puterii și perseverența statului⁶⁴. Rămâne însă unul dintre punctele de reper ale demersurilor oricărui cercetător din domeniu.

2.4. Modelarea crizelor internaționale

Teoriile discutate până acum își propun să explice sistemul internațional și fenomenele politicilor mondiale în ansamblul lor. Fie că au în ve-

⁵⁸ Mihai Zodian, „Recenzie: Alexander Wendt, *Teoria socială a politicii internaționale*”, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, nr. 10, 2011.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Nicholas Onuf, „Constructivism: A User's Manual”, în Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert (coord.), *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, Armonk, 1998, pp. 58-79.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Stanislav Secieru, *Rusia după imperiu*, Institutul European, Iași, 2008, pp. 21-22.

⁶³ *Ibidem*, p. 22.

⁶⁴ John J. Mearsheimer, „The False Promise of International Institutions”, *International Security*, iarna 1995.

dere structura de putere, interdependența sau identitățile drept factori explicativi și de interpretare, ele reprezintă rezultatul ambiției de a concepe paradigme sau seturi de idei generale despre pace, război, conflictualitate sau actori. Nu sunt dedicate în mod special crizelor, ci le includ în clase mai mari de evenimente. Cu toate acestea, îndeosebi odată cu declanșarea Războiului Rece și cu consolidarea arsenalelor nucleare, a devenit evident că o criză prost gestionată poate avea rezultate catastrofale. Se spune că președintele John Kennedy le-a oferit consilierilor săi celebra carte a Barbarei Tuchman, *Trufașa citadelă*, dedicată crizei din 1914, pentru a evita greșelile atribuite de autoare decidenților din acea perioadă. Crizele, din anticamera conflictelor, au devenit un fel de surogat al acestora în relațiile dintre actorii majori.

Momentul octombrie 1961, atunci când SUA și URSS s-au înfruntat în jurul și deasupra Cubei, iar lumea întreagă a privit a determinat, pe lângă nenumăratele mecanisme instituționale, strategice și de comunicare și o serie de schimbări în studiile strategice și de securitate. Cea mai cunoscută interpretare a acestei crize, realizată de Graham Allison și re-editată în colaborare cu Philip Zelikow, *Esența deciziei*, rămâne o lucrare fundamentală în domeniu⁶⁵. Autorul a folosit metoda modelării conceptuale calitative pentru a oferi trei interpretări alternative ale evenimentelor⁶⁶. Primul tip ideal este cel al actorului rațional. Decidenții sunt animați de realizarea intereselor naționale, au la dispoziție informații complete, capacitatea de analiză și prognoză, hotărârile sunt aplicate ca la carte⁶⁷. Politica internațională poate fi redusă, în consecință, la măsurarea și compararea capacităților diferiților actori, operații pe baza cărora pot fi realizate predicții și elaborare politici adecvate. Al doilea model este cel al organizațiilor. Decidenții sunt constrânși de faptul că informațiile, recomandările și implementarea depind de instituțiile din care este alcătuit statul⁶⁸. Fiecare dintre acestea elaborează proceduri pentru a face față diferitelor situații, rutine care sunt greu de modificat, pot fi vulnerabile în situații de criză dar fără de care nu se pot gestiona și mobiliza resursele, iar funcționarii sunt socializați în culturi organizaționale diferite și nu neapărat compatibile între ele⁶⁹. Al treilea model se referă la politica guvernamentală. Aici deciziile sunt privite drept consecința structurilor interne de putere, a conflictelor și negocierilor dife-

⁶⁵ Graham Allison, Philip Zelikow, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010.

⁶⁶ Radu Cucută, "Postfață", în Graham Allison, Philip Zelikow, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010, pp. 329-341.

⁶⁷ Graham Allison, Philip Zelikow, *op. cit.*, pp. 37-39.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 144-160.

⁶⁹ *Ibidem*.

ritelor instituții și grupuri de interese⁷⁰. Deseori, rezultatele pot fi, în consecință, ineficient din perspectiva intereselor naționale definite în abstract, fără ca hotărârile să poată fi reduse la proceduri sau la trăsăturile culturilor organizaționale. Cele trei modele ale lui Zelikow oferă imagini alternative ale realității, fără să poată fi decis care dintre ele este preferabil în mod aprioric. Toate sunt însă excesiv concentrate asupra statelor, de înțeles ținând cont de contextul în care au fost elaborate. Ele au avut o contribuție decisivă la orientarea cercetărilor spre elemente ce țin de „bucătăria internă” a statelor și a felului în care sunt adoptate și implementate deciziile.

2.5. Psihologia cognitivă și politica mondială

O altă perspectivă asupra crizelor politico-militare evidențiază trăsăturile psihologice ale decidenților și grupurilor care exercită o influență directă asupra acestora. În fond, aceste fenomene implică presiuni, timp limitat și opțiuni restrânse, ceea ce înseamnă că nu se reduc în mod necesar la factori activi pe termen lung. Cu toate acestea, din rațiuni de simplificare teoretică, influența caracteristicilor de personalitate a fost deseori subestimată. Robert Jervis a adus o contribuție majoră aici, atrăgând atenția asupra elementelor ce pot conduce la erori de percepție și la interpretări greșite ale intențiilor și comportamentelor în timp de criză⁷¹.

Un rol fundamental îl joacă modelele conceptuale, schemele care ne ajută să înțelegem și să controlăm realitatea, îndeosebi în situațiile de criză, când este dificil să selectăm informațiile corecte de cele false. În circumstanțe de acest tip, decidenții tind să adopte hotărâri pe baza prejudecăților și a formulelor deja testate în timp⁷². Cercetătorul a relevat importanța interpretărilor istorice, care se reduc la două momente fundamentale, 1914 și 1939. Primul stă la baza modelului mental al escaladării în spirală sau dilema securității, potrivit căruia măsuri aparent defensive sunt percepute drept ofensive de către rivalii potențiali⁷³. O criză poate, în consecință, scăpa de sub control și conduce la război, chiar dacă nimeni nu și-a propus acest rezultat. Al doilea tip ideal este inspirat de Conferința de la München din septembrie 1938 și a fost denumit cel al descurajării⁷⁴. Este opusul celui anterior și prevede că adoptarea de concesiuni față de un agresor potențial poate conduce la amplificarea tendințelor de expansiune, deoarece puterile *statu-quo* par a fi intimidat⁷⁵. Aici, o politică de integrare a actorilor ma-

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 241-254.

⁷¹ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, f.l., 1976.

⁷² *Ibidem*, pp. 19-31.

⁷³ *Ibidem*, pp. 62-82, pp. 94-100.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 58-62, pp. 94-100.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 58-62.

jori poate contribui la declanșarea unei conflagrații și la modificarea raporturilor de putere, tot în ciuda intențiilor inițiatorilor ei. Ambele modele atrag atenția asupra necesității cunoașterii motivațiilor autentice ale actorilor internaționali și asupra riscului consecințelor neplanificate, a efectelor perverse ce pot rezulta din subestimarea reprezentărilor și percepțiilor decidenților. Fiecare implică politici opuse, de negociere și de rezistență, care devin instrumente contextualizate și nu strategii ce pot fi aplicate oriunde și oricum. De asemenea, atrag atenția asupra importanței flexibilității în luarea deciziilor în situații de criză⁷⁶.

2.6. Statistica și conflictualitatea internațională

Alte abordări resping teoriile generale și preferă să studieze legăturile dintre variabilele independente, cauze și rivalitățile internaționale. Unul dintre proiectele de anvergură, *Correlates of War* (CoW) a strâns timp de decenii informații cu ambiția de a identifica principalele tendințe conflictuale din relațiile internaționale⁷⁷. De asemenea, participanții și-au propus să testeze teoriile elaborate pentru explicarea războaielor și a perioadelor de pace. Informațiile au fost clasificate în funcție de mai multe niveluri de analiză, pentru fiecare dintre ele fiind identificate relații conceptuale, pe baza discuțiilor din literatura de specialitate⁷⁸. Acestea se referă la unități, diade (perechi de state), regiuni și la sistemul internațional, în ordinea crescătoare a generalității. Corelațiile nu corespund în întregime unor teorii, deoarece nu au fost dezvoltate mecanisme cauzale; prin urmare, ele pot fi incompatibile între ele. Potrivit statisticilor proiectului, un stat este mai probabil să fie implicat într-un conflict dacă este o mare putere, trece printr-un moment decisiv al acumulării de resurse (ascensiune, declin), are mulți aliați și vecini⁷⁹. Alte caracteristici ale unităților, par a fi mai puțin importante din această perspectivă⁸⁰. Trebuie menționat că aceste corelații empirice nu stabilesc cauzele producerii fenomenelor, iar geografia pare a fi mai curând un stimul, o condiție favorabilă⁸¹.

Motivul principal al depășirii nivelului unității este caracterul de grup al conflictului, care presupune cel puțin două părți, în timp ce ostilitatea însăși are un caracter social, „continuarea politicii cu alte mijloace”, cum spunea Clausewitz⁸². La nivelul diadelor, crizele și confruntările sunt

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 100-113.

⁷⁷ Daniel S. Geller, J. David Singer, *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 20-28.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 27.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 60-62.

⁸² Carl von Clausewitz, *Despre război*, Antet, București, 2001, p. 18.

mai probabile, potrivit autorilor, dacă există o vecinătate, lipsesc democrații și formule de cooperare economică, puterea actorilor este comparabilă sau relațiile se schimbă rapid, una dintre părți beneficiază de avantajele unei alianțe, sau disputa este de durată⁸³. Cu alte cuvinte, contextul în care unitățile interacționează modifică sensul relației dintre acestea.

Nivelurile regional și sistemic se aseamănă între ele și pot fi considerate drept contexte cu un grad de generalitate crescut⁸⁴. În primul caz, tensiunile și conflictele sunt mai probabile dacă există un hegemon în declin, ordine internațională în schimbare, avem un număr mare de vecinătăți și de războaie civile și manifestă o tendință de difuziune⁸⁵. Interesantă este și inversarea unei tendințe seculare: până în 1945, marile puteri europene au luat parte la cele mai multe războaie; ulterior, Bătrânul Continent a devenit relativ pașnic, în timp ce conflictele din ale zone s-au intensificat sau au rămas destul de serioase prin comparație, de unde rezultă că multe dintre fenomenele identificate după 1989 ca fiind noi, sunt de fapt mai vechi, dar au fost acoperite de competiția bipolară⁸⁶. La nivel sistemic, au fost obținute rezultate comparabile⁸⁷. Demersurile proiectului CoW și a altor inițiative similare sunt importante, deoarece ne arată că există modele conflictuale, care pot fi controlate și gestionate. În același timp, metodologia folosită ne poate indica doar tendințe, nu ne lămurește în privința cauzelor și persistenței incertitudinii în ceea ce privește politica necesară pentru a face față următoarei crize sau conflictului viitor. În linii mari, tinde să confirme unele predicții ale teoriilor stabilității hegemonice și ale interpretărilor liberale ale politicii internaționale.

2.7. Tendințe generale ale crizelor politico-militare

Michael Brecher și Jonathan Wilkenfeld au realizat cel mai substanțial studiu al crizelor politico-militare din perspectivă pozitivistă și empirică. Spre deosebire de proiectul CoW, ei s-au concentrat în mod special asupra acestui fenomen și nu a conflictualității în general⁸⁸. Deosebirea reflectă posibilitatea de a gestiona și soluționa o criză, dar și tendința de substituție a confruntării directe cu momente de tensiune intentă, tipică Războiului Rece, care va persista atâta vreme cât vor exista arme nucleare.

Cercetarea s-a remarcat prin claritatea deosebită, atenția pentru detalii, dar și prin ambițiile autorilor. După cum am discutat anterior, ei defi-

⁸³ *Ibidem*, p. 27

⁸⁴ Kenneth Waltz, *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 27, 107.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 110-112.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸⁸ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, f.l., 2000.

nesc crizele drept situații în care actorii percep „o amenințare la adresa uneia sau mai multor valori fundamentale”, caracterizate prin „existența unui timp limitat de răspuns” și o „probabilitate accentuată de implicare în ostilități militare”⁸⁹. Fenomenele implică o dezvoltare graduală, mai multe etape. Prima este cea premergătoare, în care un eveniment din sistemul internațional provoacă senzația de amenințare, „mai intensă decât de obicei și reacționează într-o manieră care determină perturbări puternice”, „fiind necesari cel puțin doi adversari”⁹⁰. Trecerea la următoarea etapă depinde de „percepția și reacția celui alt actor”⁹¹. A doua etapă se referă la criza propriu-zisă. Conflictualitatea potențială din faza inițială se intensifică, ambele părți angajându-se într-o interacțiune ostilă ca reprezentare, care poate să includă sau nu violența directă⁹². A treia fază se referă la gestionarea crizei. Rivalitățile rămân importante, dar în anumite condiții, tensiunile se pot relaxa, cum unul dintre actori își poate impune obiectivele sau intervine o înțelegere, favorizată de reducerea percepției amenințării la adresa unei valori fundamentale⁹³. Ultima etapă se referă la consecințele crizelor politico-militare internaționale. Potrivit autorilor, impact se poate resimți „la nivelul actorilor, a distribuției de putere, configurației alianțelor și al regulilor jocului”⁹⁴, dar este mult mai greu de evaluat și posedă o limită clară de timp⁹⁵. Autorii identifică o serie de factori care pot influența caracteristicile crizelor, fiind avute în vedere peste 400 de cazuri, din majoritatea regiunilor geografice, între 1918 și 1994⁹⁶.

Discutată anterior în secțiunea despre realism, polaritatea, numărul de mari puteri dintr-un sistem, influențează stabilitatea, definită ca absența unei schimbări majore sau ca durabilitate, pornind de la constatarea că instabilitatea duce la crize, dar „nu neapărat la război”⁹⁷. Bipolaritatea rigidă este cea mai sigură, urmată de multipolaritate și de bipolaritatea flexibilă/ policentrism, în care superputerilor li se alătură alți actori internaționali⁹⁸. Acesta este un rezultat important, care confirmă unele dintre predicțiile teoriei neorealiste⁹⁹.

Al doilea factor discutat este cel geografic cu efectele sunt multiple. Poziția geografică propriu-zisă este corelată cu tipul de polaritate predo-

⁸⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 11.

⁹¹ *Ibidem*, p. 13.

⁹² *Ibidem*, p. 14.

⁹³ *Ibidem*, pp. 15-16.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 73.

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 80-81.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 80.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 82.

minant pentru a crește șansele de producere a crizelor, observându-se același model ca în cazul războaielor, menționat mai sus, reducere a frecvenței în Europa Occidentală începând din 1945 și de intensificare în Asia de Sud și Est, Orientul Mijlociu și mai ales pe continentul african, „regiunea cu cel mai mare număr de crize în general, de obicei după 1945 ... 47% fiind legate de etnicitate”¹⁰⁰. Geografia influențează și prin intermediul proximității față de sursa adversarului potențial¹⁰¹, dar și față de sursa de instabilitate¹⁰². Tensiunile interetnice și intercomunitare constituie al treilea element avut în vedere de Brecher și Wilkenfeld. Ele sunt influențate de tipul de conflict (prelungit sau nu), de poziția geografică (similar discuției anterioare), dar și de polaritate (mai importante în multipolaritate decât în bipolaritate sau unipolaritate)¹⁰³. Astfel, nu sfârșitul Războiului Rece, ci perioada de decolonizare de după 1945, a promovat crizele legate de chestiuni interetnice, dar acestea „au un efect marginal asupra desfășurării crizelor interstate”, cauzele regăsindu-se altundeva (polaritate, geografie)¹⁰⁴.

Autorii observă că democrațiile tind să reducă rolul jucat de violență în desfășurarea crizelor internaționale, fie ca declanșator, fie ca instrument de impunere a voinței¹⁰⁵. De asemenea, ei sugerează că organizațiile internaționale ar putea fi mai eficiente, dacă participanții sunt predominant state guvernate de regimuri reprezentative¹⁰⁶. Explicațiile rezidă în identitatea acestora sau în limitele interne ale exercitării puterii¹⁰⁷. De asemenea, crizele implică mai multă violență atunci când intervin în cazul existenței unui conflict prelungit („înghețat”) și conduc la perceperea unor amenințări mai puternice la adresa valorilor¹⁰⁸. Intervențiile organizațiilor internaționale sunt mai probabile când tensiunile sporesc, îndeosebi în cazul sistemelor multipolare¹⁰⁹. În cele bipolare, este anticipabilă implicarea directă a marilor puteri ca intermediari și mai puțin ca participanți¹¹⁰. Cercetarea lui Brecher și Wilkenfeld deschide noi perspective pentru studiul crizelor și conflictelor. Precizia urmărită și atenția la detalii contribuie la posibilitatea extinderii factorilor cauzali ce pot explica tensionarea relațiilor dintre actorii internaționali. De asemenea, se pot realiza predicții, cu rezerva că și aici avem de-a face cu generalizări empirice și nu cu teorii complete.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 104, 125.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 106.

¹⁰² *Ibidem*, p. 113.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 125.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 115, 136-137.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 143-147.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 252.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 139.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 163.

¹⁰⁹ *Ibidem*, pp. 193-197.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 197.

2.8. Concluzii

Teoria relațiilor internaționale a trecut printr-o serie de transformări conceptuale, metodologice și tematice în cei aproape o sută de ani de existență. Dezbaterile filozofice referitoare la natura umană au făcut loc unor elaborări, ipoteze și studii empirice mult mai coerente și mai precise. În același timp, interogațiile epistemologice au menținut legăturile cu problematica fundamentală a războiului și păcii.

Neorealismul a consolidat direcția pozitivistă a cercetărilor, ceea ce, de altfel, reprezintă și unul dintre motivele pentru care a fost criticat atât de dur în ultimii ani. Corelațiile dintre schimbările și caracteristicile structurii internaționale de putere și apariția sau dezvoltarea crizelor internaționale nu pot fi, însă, neglijate prea ușor, chiar dacă relațiile internaționale nu se reduc la capacitățile statelor. Instituțiile publice rămân fundamentale pentru conștientizarea și gestionarea acestor momente de ruptură care pot amenința stabilitatea internațională.

Liberalismul a atras atenția asupra necesității de a studia cu atenție dezvoltarea relațiilor transnaționale, globalizarea și trăsăturile regimurilor politice interne. Adepții săi oferă o explicație deloc de neglijat a schimbărilor produse în fenomenele conflictuale după 1945, odată cu consolidarea spațiului transatlantic, pașnic și puternic instituționalizat. De asemenea, au pus în discuție actualitatea modelelor clasice ce puneau statul în centrul politicii.

Constructiviștii au promovat ideile și identitățile ca factori directori ai socialului și ai relațiilor internaționale, înțelese în sens larg. Ei au conceptualizat structurile politice, ca statul sau economia de piață, ca având o natură procesuală, fiind tot timpul susceptibile de schimbare, deoarece existența și funcționarea lor depinde de practicile și de instituțiile acceptate de actori¹¹¹. Teoretizările respective au venit în paralel cu transformările produse odată cu sfârșitul Războiului Rece și al competiției bipolare.

Dincolo de conceptualizările generale referitoare la esența relațiilor internaționale, s-au dezvoltat și o puzderie de demersuri aplicate, de anvergură medie și mică, referitoare la conflictele și crizele internaționale. Modele ideale concepute de Allison încă rămân de actualitate pentru a înțelege deciziile și comportamentele adoptate de actorii internaționali, îndeosebi când elitele par a nu se comporta rațional. Contribuția lui Jervis a subliniat importanța înțelegerii psihologiei liderilor și a grupurilor de care aceștia depind, un element fundamental în studierea crizelor internaționale. Cercetările realizate în cadrul proiectului *Correlates of War* au subliniat importanța unor variabile precum structura internațională a puterii, vecină-

tățile sau existența unor regimuri democratice, dar și a defalcării acestora pe niveluri multiple de analiză.

După cum vom vedea mai jos, în înțelegerea efectelor exercitate de rețelele sociale asupra crizelor politice și economice, trebuie să identificăm două dimensiuni. Prima se referă la canalele prin care dezvoltarea acestor mijloace de comunicare pot influența fenomenele studiate. A doua, deloc de neglijat, se referă la amplitudinea sau la intensitatea consecințelor, pentru că este clar că, dacă peste 400 de crize internaționale au avut loc în absența Facebook-ului sau a Twitter-ului în secolul trecut, la fel de sigur pare că nu se pot a fi subestimate. Ceva s-a schimbat, important este să înțelegem cum și cât de mult. Cea mai utilă explicație este modelul cu patru etape elaborat de Brecher și Wilkenfeld, deoarece este bine construit din punct de vedere metodologic, identifică cu precizie principalele etape și factorii potențial fundamentali în înțelegerea crizelor internaționale. ținând cont de discuția anterioară, considerăm că efectele dezvoltării rețelilor sociale se pot manifesta în mai multe direcții. Astfel, ele pot crește probabilitatea escaladării, prin implicarea unui număr mai mare de actori, crearea de noi resurse, și reducerea timpului de reacție. De asemenea, ele pot intensifica sentimentul de presiune asupra decidenților și influența metodele de soluționare a crizelor. Deci, ar fi mai importante în primele trei etape ale crizelor și mai puțin în a patra.

Amplitudinea depinde și de alți factori, cum ar fi existența unui regim politic deschis, în care grupurile interne sau opinia publică internațională pot cel puțin afecta reprezentările și interesele decidenților¹¹². Ele pot stimula tentativele de intervenție pentru gestionarea fenomenelor de tensiune din sistemul internațional, dar aici există mecanisme complexe de decizie, care nu se reduc la reacții emoționale în fața postărilor. De asemenea, poate depinde de interesele părților implicate în crize și conflicte de a mobiliza sprijinul popular pentru susținerea propriilor scopuri. toate acestea, este destul de clar că dezvoltarea rețelilor sociale poate schimba mediul operațional în care se desfășoară rivalitățile dintre diverșii actori, deși nu fără limitări chiar materiale, acces la curent electric, de exemplu, sau dispoziția favorabilă a furnizorilor de internet. Când orice eveniment poate ajunge aproape instant un fenomen media global, actorii implicați în aceste conflicte trebuie să ia în considerare și felul în care comportamentul lor va fi perceput în exterior. Dar și aici sunt rețineri, reprezentarea unui fenomen depinde la fel de mult de trăsăturile publicului, pe cât depinde de modul în care este prezentat și nu orice mesaj reușește să corespundă intențiilor autorilor săi¹¹³.

¹¹² Momoc, *op. cit.*, pp. 226-227

¹¹³ Aristotel, *Retorica*, IRI, 2004.

¹¹¹ Radu Ungureanu, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale*, Polirom, Iași, 2010.

Capitolul 3.

Revoluțiile: între structuri sociale, actori și transnaționalizare

Influența rețelelor sociale asupra crizelor politice și economice poate fi evidențiată prin studierea revoluțiilor. După cum argumenta Wight, alături de războaie, ele ne oferă o lupă pentru înțelegerea mai bună a fundamentelor ordinii și a logicii socialului¹¹⁴. Ținând cont de impactul și de imaginarul pe care l-au construit sau provocat acestea, cea mai elaborată teoretizare a crizelor politice interne și a schimbării este direct legată de problematica revoluțiilor¹¹⁵: în ce contexte se poate prăbuși un regim politic, care sunt consecințele mediului internațional de securitate, ce rol joacă ideile, cât de radicale pot fi transformările și în ultimă instanță, ce rol joacă statul ca instituție fundamentală a modernității, într-o lume în globalizare?

În consecință, revoluțiile sunt fenomene fundamentale pentru studiile de securitate. Fără 1917, Războiul Rece nu ar fi existat; fără 1989, lumea contemporană, sau cel puțin, cea europeană, ar fi fost foarte diferită; 1789 a devenit un simbol al progresului și al statului națiune. Pe lângă impactul profund asupra politicii, stratificării, păcii și războiului, ele ne demonstrează importanța înțelegerii schimbărilor și ne pot indica unele aspecte fundamentale ale logicii securității. Cu toate acestea, ele au fost arareori abordate direct în disciplina respectivă. Demersurile sale au tratat în general statul ca pe un actor unitar, care-și proiectează interese în general stabile, asupra unui mediu internațional ambiguu, prin intermediul capabilităților. Excepțând unele sugestii prezente la Wight, Schweller, Walt și cercetările referitoare la contrainsurecție¹¹⁶, influențate de evenimentele curente, dar arareori încadrate într-o explicație mai largă, fenomenele respective au fost subestimate, în ciuda impactului major, în parte și pentru că necesitau rafinarea sau renunțarea la modelul actorului rațional, de unde și necesitatea unei abordări interdisciplinare, care să facă apel la cercetările din istorie, sociologie, științele politice sau filozofie.

Revoluțiile sunt concepute în literatura de specialitate, dar și în memoria colectivă, fie prin caracteristici ale procesului, cum ar fi conflictualitatea sau participarea masivă a populației, fie prin efecte, schimbări radica-

le ale regimului politic, ale stratificării sociale sau de legitimare¹¹⁷. De exemplu, pentru Valentine Moghadam, „revoluțiile sunt încercări de schimbare rapidă și profundă a structurilor sociale și politice. Ele presupun participarea maselor, fac de obicei (dar nu întotdeauna) apel la violență sau la utilizarea forței, folosesc noțiuni referitoare la societatea ideală și au anumite puncte de referință culturală”¹¹⁸. La rândul său, Ștefan Stănciugelu identifica o serie de caracteristici: „o formă nouă de guvernământ ... un corp politic nou ... și schimbarea unui regim opresiv cu unul care garantează și respectă libertatea”¹¹⁹. Pentru Luttwak, revoluțiile presupun că „acțiunea este efectuată, cel puțin în faza inițială, de mase populare necoordonate și are ca scop schimbarea structurilor sociale și politice, precum și a personalităților din conducerea efectivă”¹²⁰.

Ambele abordări prezintă avantaje și dezavantaje pentru cercetare, dar restricții prea mari pot limita capacitatea de explicare, îndeosebi pentru studiile unor subiecte de frontieră, cum sunt acum rețelele sociale, fenomene noi, insuficient studiate și înțelese, datorită în mare parte, noutății lor și controverselor pe care le-au creat. În consecință, este preferabilă o orientare similară celei enunțate de Lachmann, pentru care termenul „cuprinde o serie de momente în care s-a încercat și s-a reușit o schimbare politică, situațiile în care uneori a avut loc și mobilizarea maselor, iar alteori așa ceva nu s-a întâmplat, precum și situațiile în care modificările structurale au avut o anvergură mai largă sau mai restrânsă”¹²¹. Potențiala ambiguitate este compensată printr-o cuprinderea unui spațiu social mai extins, o necesitate pentru înțelegerea unor fenomene noi, cum sunt rețelele sociale.

Revoluțiile sunt distinse de loviturile de palat sau de stat prin dimensiunile participanților, metodele folosite, amploarea revendicărilor și dimensiunile schimbărilor. Cu toate acestea, trebuie subliniat că uneori fenomenele se pot suprapune și demarcațiile pot avea un caracter normativ. De pildă, Luttwak sublinia că loviturile de stat „nu sunt în mod necesar sprijinite de intervenția maselor” și că „revoluțiile sunt de obicei de stânga”¹²². De asemenea, au consecințe mai profunde decât demonstrațiile, grevele sau alte forme de protest. La rândul lor, acțiunile teroriste, deși au o intenție insurecțională, se deosebesc de revoluții prin existența unui aparat de stat

¹¹⁴ Martin Wight, *Politica de putere*, Arc, Chișinău, 1998, pp. 89-102.

¹¹⁵ John Dunn, „Understanding Revolution”, în John Foran, David Lane, Andreja Zivkovic (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008, p. 19 și Valentine M. Moghadam, „Genul și revoluțiile”, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004, pp. 25-26.

¹¹⁶ Vezi Andrei Miroiu, „Intelligence organization and operations in classical counterinsurgency. Malaya, Algeria and Romani, 1944-1962”, în *Archiva Moldaviae*, nr. VI, 2014.

¹¹⁷ Richard Lachmann, „Catalizatorii revoluției. Mobilizarea maselor și conflictele dintre elite de la familia Medici la Elțân”, în John Foran (coord.), John Foran (coord.), *op. cit.*, p. 80.

¹¹⁸ Valentine M. Moghadam, p. 147.

¹¹⁹ Ștefan Stănciugelu, *Violență, mit și revoluție: De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, All, București, 1998, p. 252.

¹²⁰ Edward Luttwak, *Lovitura de stat. Ghid practic*, Compania, București, 2013, p. 28.

¹²¹ Lachmann, *op. cit.*, p. 80.

¹²² Luttwak, *op. cit.*, p. 31.

funcțional, implicare redusă și consecințe modeste comparativ¹²³. Aici este utilă distincția realizată de Tilly între situația și consecințele revoluționare, explicată în cursul capitolului de față¹²⁴. Dezbaterile referitoare la rolul și consecințele dezvoltării rețelelor sociale reprezintă o consecință a ceea ce s-a denumit Primăvara arabă, lanțul de revoluții din Africa de Nord și Orientul Mijlociu care exercită încă influențe asupra mediului internațional de securitate. Dar acestea nu au reprezentat fenomene singulare. Spațiul fost sovietic a fost străbătut de contestări și schimbări aparent radicale în urmă cu un deceniu, la fel și Serbia în 2000. Criza din Ucraina a cunoscut un important moment protestatar.

Capitolul de față își propune să treacă în revistă conceptualizările referitoare la revoluții prezente în literatura de specialitate. Scopul este de a identifica principalele mecanisme cauzale prin care aceste fenomene se produc și influențează socialul și domeniul securității. Acestea ne vor servi ca bază pentru a concepe potențiale corelații dintre dezvoltarea rețelelor sociale și procesele revoluționare.

Principalele conceptualizări elaborează elemente fundamentale ale politicului, din ultimele secole¹²⁵. Sunt tratate condițiile sociologice în care poate apărea ordinea politică, dar și trăsături ale stratificării sociale ce conduc la anumite direcții ale schimbării violente. Un rol central este deținut de interpretările statului și a condițiilor în care acesta poate intra în crize profunde: factori internaționali, fiscali, interacțiunea dintre dezvoltarea instituțională și mobilizarea socială, dar și consecințele externe ale transformărilor. De asemenea, abordările culturale, centrate pe actori sau transnaționale deschid noi perspective asupra fenomenelor revoluționare.

3.1. Stat și ordinea politică

Samuel Huntington s-a bucurat de o influență deosebită asupra perspectivei etatiste. Într-o lucrare clasică, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, el muta accentul de la determinismul economic sau social, spre aspectele legate de guvernare¹²⁶. În multe societăți, se manifestau probleme grave, ca absența unui sentiment al solidarității sau al comunității politice, probleme ce puteau duce la crize și revoluții. El anticipa în anii '50 ceea ce acum s-ar numi fenomenul statelor slabe sau eșuate și, mai important, oferea o interpretare.

¹²³ Jeff Goodwin, „Explaining Revolutionary Terrorism”, în John Foran, David Lane, Andreja Zivkovic (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008, pp. 199-201.

¹²⁴ Charles Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, Polirom, Iași, 2002, pp. 61, 249.

¹²⁵ John Dunn, *op. cit.*, p. 146.

¹²⁶ Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999, p. 11.

Cauza fundamentală a turburărilor rezidă în anumite caracteristici ale procesului de modernizare. Altfel spus, revoluțiile sunt mai probabil în cazul acelor societăți angrenate într-un proces de modernizare, proces care se lovește, aici, o serie de obstacole¹²⁷. Procesul respectiv prezintă mai multe dimensiuni și implică efecte precum schimbarea cuprinderii reprezentărilor politice, solicitări și funcții noi ale politicului sau creșterea numărului și tipului actorilor participanți¹²⁸. Atunci când modernizarea socială sau economică și participarea depășesc capacitatea de a organiza și instituționaliza, sistemul politic este amenințat de crize. Slăbiciuni precum inflexibilitatea, lipsa de autonomie sau incoerența pot determina creșterea gradului de frustrare al noilor actori. Posibilități reduse de ascensiune socială i-ar îndemna să se implice mai mult în politică, situație care, atunci când instituționalizarea este insuficient de dezvoltată, conduce la instabilitatea politică accentuată¹²⁹. Altfel spus, caracteristicile politicului influențează șansele de stabilitate și schimbare. Dezvoltarea economică și transformarea structurilor sociale tradiționale nu garantează în mod automat progresul politic, în sensul minimal avut în vedere de autor, acela al menținerii ordinii. Criza politică ulterioară poate conduce la schimbări revoluționare sau cel puțin, la o stare ambiguă, în care grupuri sociale se folosesc de instituții pentru a-și promova interesele, definite în sens îngust.

3.2. Configurațiile sociale și cauzele revoluțiilor

Unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai revoluțiilor a fost Barrington Moore, cel care a marcat dezbaterile și dezvoltările postbelice, folosind o perspectivă a stratificării, conflictelor și coalițiilor sociale opusă celei reprezentate de Huntington. Aceste fenomene fac parte dintr-un proces de anvergură prin care societățile tradiționale agrare s-au modernizat, proces cu trei dimensiuni fundamentale, de relaționare între grupuri și coaliții sociale, cea a regimului politic și cea a tipului de economie¹³⁰. Pentru sociolog, violența politică a reprezentat o caracteristică a acestei transformări, dacă nu necesară în mod universal, cel puțin prezentă în cazurile cele mai importante, cele în care au avut loc „inovații”¹³¹.

Mecanismul causal leagă anumite configurații sociale de structurile politice și economice rezultate¹³². Calea de dezvoltare constrânge traseele

¹²⁷ *Ibidem*, p. 17.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 12.

¹²⁹ *Ibidem*, pp. 20-29, 56.

¹³⁰ Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Penguin Books, f.l., 1974, p. viii-x.

¹³¹ *Ibidem*, p. x.

¹³² *Ibidem*, pp. xi-xiii.

de schimbare ale comunităților, ceea ce limitează capacitatea de decizie și face necesară înțelegerea istoriei pentru studiul prezentului. În viziunea autorului, explicația sa oferă o modalitate de a depăși și accentul excesiv pus pe fenomenele europene¹³³. Prima configurație era caracterizată de un ascendent al burgheziei, grupul dependent de profit, în fața nobilimii și a populației rurale¹³⁴. Situațiile exemplare sunt, într-o interpretare destul de tradiționalistă, Războiul civil englez din secolul al XVI-lea și Revoluția Franceză. Clasa de mijloc preia, prin mijloace revoluționare, controlul statului și transformă societatea potrivit propriilor idei și interese, deschizând drumul unei modernizări ample și complexe, care va rezulta în democrație și economia de piață¹³⁵. În a doua configurație, nobilimea reușește să își păstreze controlul, comparativ cu populația rurală și noii îmbogățiți¹³⁶. Exemplele aici constau în situațiile Prusiei/Germaniei și Japoniei începând cu era Meiji. Transformările sunt dirijate de sus în jos, au un caracter autoritar și ierarhic din punct de vedere social, rezultatul fiind instaurarea regimurilor de extremă dreapta, alături de economii bazate pe profit¹³⁷. A treia cale presupune o societate predominant rurală, unde clasele superioare sunt intens contestate. Barrington Moore se referă în principal la Rusia și China, dar aici subestimează rolul instituțiilor politice și al grupărilor legate de acestea. Grupuri radicale pot organiza țărani și declanșa mișcări insurecționale, ducând la sisteme politice comuniste și economii de stat¹³⁸. Ca orice teorie structuralistă, explicația lui Barrington Moore poate fi criticată deoarece subestimează rolul ideologiilor și al culturii și, ca teorie a stratificării, tratează statul ca pe un epifenomen¹³⁹. În același timp, ea rămâne importantă pentru că a definit termenii în jurul cărora care s-a orientat cercetarea revoluțiilor. De asemenea, orientarea sa procesuală și comparativă rămâne importantă.

3.3. Politica internațională, criza fiscală și prăbușirea regimurilor politice

Alături de Charles Tilly, Theda Skocpol a avut o contribuție decisivă la sublinierea importanței factorilor politici, îndeosebi a rolului statului ca

¹³³ *Ibidem*, p. x-xi.

¹³⁴ *Ibidem*, pp. 3-29, 40-45.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 29.

¹³⁶ *Ibidem*, pp. 228-275.

¹³⁷ *Ibidem*, pp. 291-313.

¹³⁸ *Ibidem*, pp. 162-227.

¹³⁹ John Foran, „Discursurile și forțele sociale. Rolul culturii și al studiilor culturale în înțelegerea revoluțiilor”, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004, pp. 208-209 și Jeff Goodwin, „Abordări etatiste ale revoluțiilor sociale – avantaje și limitări ale tradiției teoretice”, în John Foran, *op. cit.*

instituție sau anumitor caracteristici ale sale, la înțelegerea fenomenelor revoluționare și a funcționării societății în general. Ea a preluat și a dezvoltat o explicație clasică oferită de Alexis de Tocqueville, într-o teorie structurală care s-a bucurat de o atenție deosebită în literatura de specialitate. Revoluțiile tratate se referă în principal la modelele standard, Revoluția Franceză, cea rusă, dar și la cea chineză din 1911¹⁴⁰.

Pentru autoare, care studiază schimbările din societățile agrare, dar cu aspirații de generalizare, revoluțiile sunt rezultatul unei conjuncții dintre presiunile mediului internațional de securitate și interacțiunea internă dintre grupurile sociale¹⁴¹. Caracteristicile statului reprezintă variabila intermediară fundamentală între aceste două elemente. Principiul fundamental este că explicația trebuie regăsită în aspectele structurale, de poziționare și mai puțin în credințe sau ideologii.

Statele studiate erau vechi regimuri, imperii, entități cu aspirații de centralizare a puterii politice, dar insuficient de bine organizate, funcționând în economii predominant agrare, divizate între nobili și țărani¹⁴². Relația dintre elitele etatizate și aristocrații era ambiguă, de cooperare, dar și de concurență pentru venituri¹⁴³. Limitările instituționale acordau nobililor capacitatea de a bloca unele proiecte de reformă și modernizare, relație care se dovedește esențială în anumite contexte¹⁴⁴.

Relațiile internaționale se pot dovedi fundamentale, în conjuncție cu slăbiciunile structurale ale acestui tip de autocrație. Rivalitatea cu alți actori crește costurile dezvoltării unui aparat militar, pentru susținerea căruia este necesară extracția de resurse din interior, ceea ce poate induce o criza de venituri și dezvoltarea ostilității din partea elitei nobiliare¹⁴⁵. Exemplul clasic este cel al Revoluției Franceze, inițiată de disputele aristocraților legate de reformele lui Necker.

Pe lângă caracteristicile statelor și mediului internațional de securitate, atitudinea populației rurale a fost decisivă. Crizele s-au transformat în revoluții, atunci când au fostacompaniate de revolte țărănești răspândite și direcționate împotriva nobilimii¹⁴⁶. Aspectul important pentru studiul de față rezidă în accentul pus de Skocpol asupra unor condiții necesare ale

¹⁴⁰ Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*, Cambridge University Press, 1979.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 47.

¹⁴² *Ibidem*, pp. 48-49.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 49.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 50-51.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pp. 112-113.

acestei contestări, și anume, deținerea de resurse: solidaritatea, autonomia față de elită și atitudinea critică față de coerciția instituționalizată¹⁴⁷.

Consecințele revoluțiilor depind și ele de condițiile structurale și aici teoria lui Skocpol se dovedește a fi controversată, argumentând că o revoluție nu este atât de radicală pe cât se crede de obicei și că ideile nu joacă un rol esențial¹⁴⁸. Ca la Tocqueville, revoluționarii trebuie să centralizeze statul și să facă față unor eventuale opoziții externe, în caz contrar, pierzând puterea¹⁴⁹. Ele sunt deja condiționate de structurile Vechiului Regim, prin intermediul politicilor etatiste pe care acesta le promova, deși în mod incomplet¹⁵⁰. În mod special, consideră Skocpol, „sunt necesare ideologiile, dar nu se pot prezice rezultatele revoluțiilor sau acțiunile... din acestea”. Ele pot juca o serie de roluri subsidiare, în opinia autoarei, precum cel de legitimare, de justificare a politicilor sau de mobilizare a resurselor¹⁵¹. De asemenea, ideologiile pot asigura coeziunea grupurilor implicate în conflictele politice, dar esențial, contează influența structurilor statale, de stratificare și a contextului internațional, cel puțin pentru a elabora interpretări cauzale și proiectări¹⁵².

3.4. Centralizare și revoluții

Explicația lui Charles Tilly integrează procesele din sistemul politic internațional și dezvoltarea structurilor economice, cu schimbările instituționale din interior și relațiile dintre grupurile sociale implicate în politică, mediate cultural. Pentru el, o revoluție reprezintă „un transfer forțat al puterii într-un stat în decursul căruia cel puțin două blocuri distincte de adversari avansează revendicări incompatibile de a controla statul, iar o parte semnificativă a populației susține revendicările fiecărui bloc”¹⁵³. Prin urmare, el combină o abordare a efectelor cu una a mobilizării.

Tilly separă situația revoluționară, condițiile în care acest fenomen este probabil, de consecințe, care uneori se pot produce fără mobilizare și conflict intern¹⁵⁴. Prima este caracterizată prin trei trăsături: contestarea, mobilizare și eșecul reprimării; iar cea de-a doua, prin: alăturarea unei părți a elitei, prezența unor forțe revoluționare, scăderea capacității de coerciție a

regimului și dobândirea puterii¹⁵⁵. Afirmatia fundamentală este că o revoluție tinde să se producă atunci când puterea coercitivă a statului fie scade, fie instituțiile de forță se coalescează cu contestatarii¹⁵⁶. Prin urmare, pentru autor, înțelegerea revoluțiilor înseamnă studierea caracteristicilor instituției etatice. Aceasta se află, în ultimele secole, sub influența a două tendințe majore, competițiile de securitate la nivel internațional și evoluțiile economice care modelează structurile de stratificare interne. Costurile în creștere ale mijloacelor necesare purtării războaielor au determinat dezvoltarea unui aparat instituțional pentru extragerea resurselor, în schimbul cărora, funcțiile statului s-au extins și noi grupuri s-au implicat în politică¹⁵⁷. Statele au reacționat prin impunerea unor limite teritoriale fluxurilor sociale cum ar fi comerțul (circumscriere), prin extinderea puterii în interior și prin diversificarea obligațiilor, odată cu creionarea ideii de națiune¹⁵⁸. Au existat trei căi, cea concentrată pe capital (orașe-stat), pe coerciție (regimuri autoritare) și pe un compromis între forță și avere, care a condus la democrațiile occidentale contemporane¹⁵⁹. Modelul cel mai eficient în asigurarea securității a tins să devină un exemplu de organizare și să domine relațiile internaționale. Atunci când funcționarea instituțiilor se confrunta cu o criză, ce angrena diviziuni sociale interne, aparatul coercitiv putea deveni inoperabil, iar o revoluție devenea probabilă¹⁶⁰.

În spațiul occidental, după 1945, războiul a devenit de neimaginat, iar relațiile economice s-au intensificat. Asistăm la configurarea unor entități politice transnaționale¹⁶¹. Una dintre consecințe este că revoluțiile tind să devină mai puțin probabile și ar trebui să le regăsim mai curând în fosta lume a doua și în regiuni ca Orientul Mijlociu. Nu este o afirmație lipsită de excepții, de pildă schimbarea de regim petrecută în Franța, în 1958, odată cu schimbarea de regim de la republica parlamentară la cea semi-prezidențială, dar aceasta a fost legată de costurile unui conflict colonial care divizase societatea. Dezavantajul abordării lui Tilly, împărtăși cu alte concepții structuraliste sau instituționaliste, este subestimarea rolului ideilor și al actorilor. Avantajul rezidă în claritatea conceptuală, dezvoltarea unor explicații cauzale capabile de contextualizare și ambiția de a integra studiile politicii interne cu cele ale relațiilor internaționale și economia. Îndeosebi,

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 115.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 171.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 113, 171.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 167.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 170.

¹⁵² *Ibidem*, p. 169.

¹⁵³ Charles Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, Polirom, Iași, 2002, p. 61.

¹⁵⁴ *Ibidem*, pp. 61, 249.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 61.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 246.

¹⁵⁷ *Ibidem*, pp. 47-54.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 44-46.

¹⁵⁹ *Ibidem*, pp. 42-44.

¹⁶⁰ *Ibidem* pp. 248-249.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 255.

distincția dintre situația revoluționară și consecințe aduce o mai mare claritate în studiul acestui fenomen.

3.5. Demografia și prăbușirea regimurilor

Una dintre cel mai bine argumentate explicații a fenomenelor revoluționare îi aparține lui Jack Goldstone, pentru care demografia, în conjuncție cu vulnerabilitățile statului, joacă rolul fundamental în declanșarea revoluțiilor, în timp ce efectele acestora sunt explicate prin intermediul ideilor și evenimentelor¹⁶². El respinge interpretările axate pe fenomenele internaționale, drept factori declanșatori, observând că nu este necesară corelația dintre probleme externe și schimbările interne¹⁶³. O explicație multumitoare nu poate fi precisă, în domeniul științelor sociale, dar trebuie cel puțin să identifice cauzalități contextuale, prin comparații și să exprime concluzii probabilistice, valabile în general¹⁶⁴. Ca și la Skocpol sau Tilly, amintind în parte de Huntington, revoluția izbucnește drept rezultat al unei combinații între vulnerabilități ale statelor și dinamica unor fenomene social. Vechile regimuri studiate de autor erau insuficient centralizate, instituționalizate sau de pregătite pentru a face față unor crize de amploare¹⁶⁵. Într-o lume agrară, dar influențată de piață, relațiile cu elitele sau cu țărani se puteau dovedi a fi cruciale în anumite contexte¹⁶⁶.

Demografia constituie aspectul dinamic, mai precis consecințele cumulative pe care le poate avea creșterea demografică, mediate de structura socială examinată anterior. Prin intermediul comerțului, sporirea numărului de locuitori poate avea efecte importante asupra relațiilor de putere dintre grupurile sociale: slăbirea capacității de colectare a taxelor, fașionalism al elitelor, reducerea standardelor de viață¹⁶⁷. Statul vizat, insuficient de eficient, riscă să intre în criză.

Crizele politice respective implică mai multe aspecte și sunt caracterizate printr-o „schimbare a atitudinilor elitelor sau populației față de stat ... incapabil să realizeze sarcinile necesare guvernării”¹⁶⁸. Elementelor lor distinctive presupun criticarea autorității, revolte, transformări politice, economice și sociale sau ideologice¹⁶⁹. Instituțiile etatice se pot prăbuși

dacă nu reușesc să gestioneze situația¹⁷⁰. Considerat acum o potențială amenințare la adresa securității internaționale, eșecul statului produce revoluții, în măsura în care este realizată o articulare ideologică eficientă a noilor doleanțe¹⁷¹. Ideile „stabilesc direcția schimbării” și influențează diferite evenimentele, în funcție de contextual social¹⁷². Înainte de criza politică, ele pot juca rolul de critică la adresa vechiului regim; odată schimbarea declanșată, ele pot unifica alianțele revoluționare sau justifica rivalitățile dintre diversele grupuri¹⁷³.

Ca și Skocpol, Goldstone distinge între ideologii și modele culturale. Cele din urmă sunt mai puțin conștientizate, se manifestă prin rutine și obiceiuri și nu sunt neapărat coerente¹⁷⁴. Ele pot exercita o influență decisivă uneori, cum este cazul impresiei lăsate de milenarismul creștin chiar și asupra mentalităților laice în Occident, impresie care ar acorda, după autor, caracterul de radicalism retoric Revoluțiilor europene, spre deosebire de schimbările din Turcia și China, la începutul modernității, unde rețele de relații și instituții tradiționale au explicat coeziunea grupurilor contestatate, dar a lipsit retorica respectivă¹⁷⁵. Cultura nu trebuie să fie conceptuală, în viziunea lui Goldstone, drept ceva static și organic, ci ca un proces, deschis schimbărilor și legat în mod profund de politică și putere¹⁷⁶.

El și-a extins explicația dezvoltată pentru societățile europene din modernitatea timpurie evenimentelor cunoscute sub denumirea generică de Primăvara Arabă. Similar Vechiului Regim, statele din regiune afectate de schimbări erau caracterizate prin „sultanism”, o formă de modernizare politică incompletă, deosebit de expusă în condiții de criză¹⁷⁷. Aceasta ar fi caracterizată prin absența unei ideologii, creșterea puterii personale a liderilor, cleptocrație, divizarea instituțiilor statale, îndeosebi a celor de forță și tensiunea dintre interesul de a coopta elita și cel de îmbogățire a conducătorului¹⁷⁸. Ca și la Huntington, modernizarea parțială trimite noi grupuri în politică, proces ce agravează vulnerabilitățile instituționale ale statului în

¹⁷⁰ *Ibidem*, pp. 8-10.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁷² *Ibidem*, p. 415.

¹⁷³ *Ibidem*, pp. 417-426.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 445.

¹⁷⁵ *Ibidem*, pp. 446.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 458.

¹⁷⁷ Jack A. Goldstone, “Understanding the Revolutions of 2011, Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies”, *Foreign Affairs*, mai-iunie 2011, versiune online, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67694/jack-a-goldstone/understanding-the-revolutions-of-2011> (accesat decembrie 2014).

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁶² Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, University of California Press, 1991.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 3.

¹⁶⁴ *Ibidem*, pp. 55-60.

¹⁶⁵ *Ibidem*, pp. 24.

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 5, 7.

¹⁶⁷ *Ibidem*, pp. 24, 32-35.

¹⁶⁸ *Ibidem*, pp. 8-9.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 11.

regiunea Orientului Mijlociu¹⁷⁹. Demografia, sporirea populație, îndeosebi a tinerilor urbani, a pus regimurile respective în fața unui pericol mortal¹⁸⁰. În consecință, contextele locale joacă un rol mai important în înțelegerea Primăverii Arabe decât globalizarea sau rețelele sociale.

3.6. Consecințele internaționale ale revoluțiilor

Revoluțiile nu au doar consecințe în interiorul unei societăți. Deși acest truism influențează atitudinile politice, relația dintre schimbările violente de anvergură și relațiile dintre actorii internaționali nu au fost studiate în mod sistematic și teoretizate decât foarte rar. Meritul lui Stephen Walt este de a argumenta prin ce mecanisme o revoluție poate contribui la apariția crizelor și a războaielor, oferind, astfel, un mijloc de a selecta și a dimensiona în mod corespunzător reacțiile decidenților¹⁸¹. Scriind în tradiția realistă, care evidențiază rolul puterii, conflictualității și al statelor, autorul folosește teoria balanței amenințărilor pentru a explica în ce contexte ne putem aștepta la o intensificare a conflictualității internaționale. Conceptualizarea a fost inițial elaborată pentru a explica formarea alianțelor și extinsă ulterior¹⁸². Aici identifică trei elemente principale, o acumulare a resurselor de putere, o modificare a percepției amenințărilor și o dezechilibrare a raporturilor dintre mijloacele de acțiune ofensive și cele defensive¹⁸³. Revoluțiile sunt caracterizate în principal prin scopul de a cuceri puterea într-un stat¹⁸⁴. Ele implică o serie de condiții printre care: recucerirea capacității de coerciție a elitei, creșterea participării politice, schimbări ideologice și de lideri și folosirea violenței¹⁸⁵. Efectele acestor fenomene includ scăderea temporară a puterii statului, ideologii radicale și un climat de neîncredere definitoriu pentru mediul internațional de securitate¹⁸⁶.

În opinia lui Walt, „revoluțiile modifică balanța amenințărilor, conducând la o competiție de securitate mai intensă și la o probabilitate mai mare a războiului”¹⁸⁷, prin mai multe căi cauzale pot. Revoluțiile pot crește instabilitatea internațională făcând statul mai vulnerabil sau motivând o politică externă de expansiune și convertire. Ele pot segmenta sistemul între radicali și apărătorii *statu-quo*-ului și pot agrava percepția reciprocă a

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ Stephen M. Walt, *Revolution and War*, Cornell University Press, f.l., 1996.

¹⁸² Stephen M. Walt, *Originile alianțelor*, Institutul European, Iași, 2008.

¹⁸³ Stephen M. Walt, *Revolution and War*, p. 19.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹⁸⁶ *Ibidem*, pp. 21-30.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 331.

amenințărilor între aceștia. În ciuda aparențelor și a tendinței conservatoare, Walt recomandă o politică de îndiguire¹⁸⁸. Meritul lucrării sale a fost de a extinde cercetarea revoluțiilor dincolo de studiile lui Skocpol și Tilly, luând în calcul efectul invers, cel al schimbărilor radicale asupra mediului internațional de securitate. Nu explică în mod satisfăcător transformările din 1989, în special de ce percepția amenințărilor a fost diferită și de ce URSS a tolerat răsturnarea regimurilor din Estul Europei, dezintegrându-se ulterior, nici dacă stabilitatea este o valoare în orice context politic.

3.7. Cultură, actor și globalizare

Pozitivismul și structuralismul au fost supuse, în majoritatea disciplinelor umaniste, unui val de critici ce reproșau neînțelegerea specificului socialului, privilegierea continuităților în dauna schimbărilor și a sistemelor în dauna actorilor. În locul lor, au fost propuse o serie de interpretări mai mult sau mai puțin coerente, care împărtășesc unele caracteristici: acordă o atenție sporită indivizilor și grupurilor, recunosc importanța ideilor, privesc drept procese sociale, încearcă să evidențieze unele transformări de amploare ca globalizarea. Au fost puse sub semnul întrebării explicațiile clasice ale revoluțiilor, inclusiv ideea științelor naturale ca model fundamental al cunoașterii sau necesitatea de a concepe subiectul ca ceva distinct de realitatea pe care își propune să o înțeleagă și au fost promovate mai intens metodele de cercetare calitative în dauna celor cantitative. De exemplu, William Sewell a dezvoltat o interpretare a contestării politice, inclusiv a celei revoluționare care încearcă să echilibreze teoriile axate pe factori structurali, ca statul, sistemul politic internațional sau cel economic, cu abordările care evidențiază importanța actorilor și a culturii pe care aceștia o dezvoltă în interacțiunile cu un anumit context¹⁸⁹. Cazul său se referea la constituirea muncitorilor francezi ca grup social distinct, influențat de suita de revoluții dintre 1789 și 1848.

Ideea fundamentală este că identitățile depind de factori pur culturali, cum ar fi tradițiile și ideile împărtășite, nu doar de interacțiunile și de relațiile de putere. „Experiențele au fost influențate de valorile și tradițiile pre-industriale”, argumenta autorul¹⁹⁰. Mai precis, sublinia Sewell, primele mișcări au fost influențate de retorica breslelor medievale și au fost organizate de meșteșugari și artizani, nu de noii muncitori industriali¹⁹¹.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 343.

¹⁸⁹ William Sewell, *Work and Revolution in France; The language of labor from the old regime to 1848*, Cambridge University Press, 1980.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 1.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 2.

El nu respingea însă în întregime interpretările structurale, ci încerca să le combine cu cele axate pe actori și experiențe directe. Mișcările contestatate din Franța au interpretat nu numai retorica fostelor corporații ale Vechiului Regim, ci și ideologia Revoluției Franceze și s-au raportat la contextul structural contemporan acestora¹⁹². „Sensul frazelor și instituțiilor a fost inevitabil modificat de schimbarea socială”, altfel spus, tradițiile și culturile trebuie privite pluralist și dinamic¹⁹³. Aceste trăsături sunt subliniate și de John Foran, a cărui teoretizare este inspirată de cazul Revoluției iraniene din 1979, una dintre primele schimbări radicale care nu s-a inspirat dintr-o doctrină occidentală modernă, ci din religie¹⁹⁴. Și el consideră că trebuie elucidate două mistere, prin ce mecanisme ideile, atitudinile și sentimentele influențează declanșarea contestărilor și a transformărilor politice și sociale și felul în care cultura se acordă cu celelalte structuri¹⁹⁵.

El recurge la conceptul de „cultură politică a rezistenței sau opoziției”, pentru a explica felul în care se formează mentalitățile revoluționare, la intersecția dintre cultură și forțe sociale¹⁹⁶. Aceasta se bazează pe memoria contestărilor și a revendicărilor, adică pe felul în care sunt definite și transmise tradiții ale conflictelor de putere, pe baza cărora sunt formulate noi revendicări. Foran menționează că nu este vorba despre un imaginar unitar sau organic, dimpotrivă, ideile și atitudinile „sunt plurale și multiple” iar „diferite grupuri sociale pot îmbrățișa diferite versiuni ale lor”¹⁹⁷.

Culturile politice sunt în centrul unei vaste rețele de influențe. Printre factorii care pot afecta dezvoltarea unei conștiințe revoluționare se numără idiomurile culturale și ideologiile, alături de structuri, rețele și interpretări sau experiențe¹⁹⁸. Cum argumenta Ștefan Stăniugelu, „orice mișcare revoluționară va opera într-un fel sau altul cu mitul Vârstei de Aur, mitul Eroului salvator, mitul poporului ales etc. Mitul central al revoluției ... cel al Vârstei de aur, beneficiază de o proiecție în viitor”¹⁹⁹.

Pentru Foran, consecința este că revoluțiile nu sunt schimbări sociale determinate rigid de structuri sociale, crize sau condiții obiective, nici nu se reduc la acțiunea unui grup coerent, în ciuda tradiției marxiste. Dimpotrivă, ele impulsionate de „coaliții largi de forțe sociale nemulțumite, care ar pu-

¹⁹² *Ibidem*, p. 278.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 2.

¹⁹⁴ John Foran, „Discursurile și forțele sociale. Rolul culturii și al studiilor culturale în înțelegerea revoluțiilor”, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 212.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 212.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 213.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 224.

¹⁹⁹ Ștefan Stăniugelu, *op. cit.*, p. 248.

tea să fie caracterizate drept alianțe sociale multi-clase”²⁰⁰. Odată răsturnat regimul, coaliția se destramă, iar cultura politica poate fi justificare sau factor de coeziune²⁰¹.

Abordările centrate pe actori moderează accentul pus pe factori structurali, cum ar fi statul, stratificarea sau economia, deschizând mai vechea problemă a relației dintre social și grup/individ, iar introducerea culturii modifică insistența acordată importanței factorilor cantitativi și epistemologiilor predictive. O a treia contestare vine prin partea susținătorilor transnaționalismului, ideea potrivit căreia fenomenele cuprinse generic sub numele de globalizare au transformat rolul statelor, producției, consumului și culturii, de unde și consecințe directe asupra unor mișcări precum revoluțiile²⁰². Aici, rețelele sociale pot fi privite ca parte dintr-un ansamblu mai amplu, care poate schimba condițiile politice ale modernității. Într-una dintre cele mai coerente elaborări conceptuale referitoare la acest subiect, Joseph Nye argumenta că, „definită drept extinderea rețelelor globale ale interdependenței”²⁰³, globalizarea contemporană este „rezultatul scăderii costurilor de transport și comunicare, alături de „micșorarea importanței distanței”²⁰⁴, producând interacțiuni „mai profunde și rapide”²⁰⁵ și o lume divizată în două sau trei sfere politice, una postmodernă, unde statul este dublat de rețele transnaționale și forța este mai puțin importantă; alta modernă, unde rămâne actorul central, dar supus presiunii internaționalizării și o alta în care ordinea politică este dificil de asigurat²⁰⁶. Cu toate acestea, nu este un proces obiectiv și liniar, ci unul care depinde de condiții politice, compus din mai multe dimensiuni sau tendințe, care interacționează și se pot contrazice între ele”²⁰⁷.

Care sunt consecințele exercitate asupra revoluțiilor? Cum majoritatea definițiilor sunt etatiste, discuțiile despre declinul statului pun sub semnul întrebării actualitatea acestui fenomen, sau cel puțin îl diferențiază în funcție de cele trei sfere menționate anterior²⁰⁸. Astfel, ele ar fi mai probabile pentru spațiile în care statul rămâne actorul principal sau cel puțin,

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 213.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² Krishan Kumar, „The future of revolution. Imitation or innovation?”, în John Foran, David Lane, Andreja Zivkovic (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008, pp. 228-233.

²⁰³ Joseph Nye Jr., *Understanding International Conflicts, An introduction to Theory and History*, Longman, f.l., p. 186

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 185.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 189.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 234.

²⁰⁷ *Ibidem*, pp. 186-192.

²⁰⁸ Kumar, *op. cit.*, p. 228.

un termen fundamental de referință, dar devin improbabile în regiunile caracterizate printr-un proces avansat de supranaționalizare, cum ar fi Uniunea Europeană, unde alte forme de protest politic sunt mai actuale. Alți autori consideră că, dimpotrivă, fenomenul nu este depășit, ci se transformă formele sale de manifestare, care dobândesc un caracter transnațional, globalizat și legat de conturarea unor noi identități și construcții politice²⁰⁹.

3.8. Concluzii

Scopul acestui capitol a fost de a discuta principalele explicații ale revoluțiilor. Ca și studiile dedicate conflictelor internaționale, și acestea ne pot lămuri multe dintre cauzele declanșării și agravării crizelor politice, care ar rămâne, altfel, un concept mult prea general, ceea ce le-ar face dificil, dacă nu imposibil de investigat în mod rațional. Nu trebuie uitat că atenția acordată impactului rețelelor sociale se datorează în primul rând acelor mișcări insurecționale cunoscute sub numele de Primăvara Arabă.

După cum am observat, principalele conceptualizări s-au orientat, inițial în jurul problematicilor consolidării ordinii politice, în societățile aflate într-un proces de rapidă schimbare și ale relațiilor dintre grupurile sociale. Ulterior, analizele s-au concentrat asupra importanței statelor și anume, a momentelor în care, declanșată ca urmare a competiției internaționale de securitate, a unei eficiențe reduse de taxare sau a unor nemulțumiri induse de transformări demografice, o criză a funcționării instituțiilor face posibilă coalizarea contestatarilor și răsturnarea regimului politic, economic și social predominant. Explicațiile structuraliste au fost criticate de către adepții interpretărilor în termeni ideatici sau orientate spre actor, o tendință întâlnită nu numai în cazul sociologiei istorice și științei politice, dar și al disciplinei relațiilor internaționale, după cum am remarcat anterior, când am discutat despre a cincea dezbatere dintre raționaliști și susținătorii teoriilor critice și ai constructivismului.

Pentru a cerceta consecințele exercitate de dezvoltarea rețelelor sociale, trebuie să distingem între mecanismele sau căile prin care o cauză se poate lega de un efect și intensitatea sau importanța conexiunii²¹⁰. Primele ne oferă o hartă conceptuală cu care ne putem ghida în hățișurile realității, fără de care se poate spune orice despre un anumit subiect. Cele din urmă ne ajută să facem distincții și să putem realiza judecăți în cunoștință de

²⁰⁹ Andreja Zivkovic, John Hogan, „Virtual revolution? Information communication technologies, networks and social transformation”, în John Foran, David Lane, Andreja Zivkovic (coord.), *op. cit.*, pp. 187-194.

²¹⁰ Alexander L. George, Andrew Bennett, *Case studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005.

cauză. Dintre modele discutate anterior, cel elaborat de Charles Tilly se dovedește a fi generos din perspectiva obiectivelor studiului de față, elaborarea și rafinarea unor modele cauzale care să ne ajute să înțelegem felul în care rețelele sociale pot influența fenomenul crizelor politice și economice. Amintim că el distingea între două momente fundamentale, deoarece nu toate schimbările radicale sunt, în mod necesar, rezultatul aceluiași proces. În situația revoluționară, ca urmare a unei crize, se dezvoltă opoziția la adresa regimului, grupuri importante devin contestatate și o parte a elitei se distanțează de instituțiile politice²¹¹. Cel de-al doilea, consecințele revoluționare, era caracterizat de autor prin: prin transferul puterii către noi grupuri, mai ales când statul nu putea să folosească abilitatea de coerciție²¹².

Rezultă două mari efecte posibile ale dezvoltării rețelelor sociale asupra originii și transformării revoluțiilor. În primul rând, acestea pot contribui la conștientizarea și propagarea nemulțumirilor, la dezvoltarea capacității de mobilizare a contestatarilor și la atragerea atenției asupra reacției elitelor²¹³. De asemenea, ele pot inhiba folosirea forței de către autorități și diminua legitimitatea măsurilor coercitive. Prin aceste căi, ele pot contribui la agravarea crizei statelor și trebuie menționat că vorbim despre instituții politice în general insuficient de bine dezvoltate, cu o capacitate de adaptare la schimbare destul de redusă și eventual, cu un deficit de legitimitate internă, cel puțin în rândul unui segment important al populației.

Al doilea mare semn de întrebare se referă la amplitudinea schimbărilor induse de dezvoltarea rețelelor sociale. După cum s-a observat, epoca modernă a fost plină de revoluții, apărute în condiții diverse, cu revendicări și consecințe diferite. Cu toate acestea, comparativ cu alte forme de schimbare, ele nu au reprezentat, neapărat, principala metodă de modernizare. Altfel spus, cauzele revoluțiilor sunt, în general, de natură politică, economică și socială și nu sunt necesare rețelele sociale pentru producerea lor.

Cu toate acestea, globalizarea contemporană a comunicațiilor, manifestată prin reducerea costului comunicațiilor și creșterea capacității de interacțiune influențează, dacă nu cauzele fundamentale ale schimbărilor, cel puțin ritmul și modalitățile de relaționare s-au schimbat. Grupurile se pot coordona mai ușor, mesajele sunt mai facil de transmis în exterior, viteza schimburilor de informație s-a accelerat, noi segmente au un acces mai bun la evenimente și la punctele de vedere exprimate. De unde și o presiune mai mare pentru instituțiile care nu reușesc să se adapteze acestei noi lumi.

²¹¹ Tilly, *op. cit.*, p. 22.

²¹² *Ibidem*, pp. 24, 246.

²¹³ Gladwell, *op. cit.*

Rămâne de văzut dacă rețelele sociale vor deveni doar un nou mijloc de comunicare printre altele sau dacă vor angrena sau vor fi parte a unei transformări mai ample, spre un nou fel de sat global²¹⁴. Istoric, evoluția comunicării în masă a mers în paralel cu alte schimbări, îndeosebi centralizarea statală, laicizarea culturii și economia de piață, dar a însoțit și apariția regimurilor autoritare sau totalitare de tip modern. Există Internet și în China, chiar dacă acesta este controlat²¹⁵, deși se poate argumenta că asemenea atitudini implică un preț: renunțarea la beneficiile pe termen lung rezultate din dezvoltarea unui segment important al societății, într-o epocă în care dezvoltarea se bazează din ce în ce mai mult pe accesul la tehnologiile informaționale.

²¹⁴ Marshall McLuhan, *Galaxia Guttenberg*, Editura Politică, București, 1975.

²¹⁵ Momoc, *op. cit.*, p. 13.

Capitolul 4. Analiza chestionarului

Studiul a debutat notând existența a două poziții extreme. Conform celei dintâi, rețelele sociale au produs schimbări radicale în generarea și evoluția crizelor politice, economice și sociale. Cea de-a doua susține că modificările sunt minore, iar New Media reprezintă doar alt mijloc de comunicare în plus, rolul decisiv fiind jucat de actorii politici tradiționali.

Explicația maximalistă are la bază un model cauzal al determinismului tehnologic, potrivit căruia informatica, internetul și rețelele sociale provoacă transformări în ceea ce privește numărul de actori implicați; alocarea de resurse spre noi grupuri, anterior lipsite de putere politică și rezultatele, reducerea influenței și autorității decidenților tradiționali, presiuni de adaptare, intensificarea evoluției evenimentelor, dificultatea controlării lor, schimbarea modelelor culturale și a grupurilor de referință și o viziune pluralistă radicală²¹⁶.

Interpretarea minimală consideră ca importantă contextualizarea socială a noilor media, felul în care acestea sunt utilizate de către actorii și grupurile interesate în politică pentru a influența agenda și a produce schimbările dorite. Identitățile nu ar imita în mod mecanic, ci ar interacționa cu ideile și stilurile cu care intră în contact. Ele ar intra într-o serie mai lungă de transformări ale comunicațiilor, începute odată cu telegraful și telefonul. Potrivit lui Nye, ele ar crește accesul, fără să revoluționeze în întregime relațiile de putere²¹⁷. Pentru nuanțarea cercetării, am făcut o distincție între crizele de politico-militare internaționale și cele interne, accentuând aici revoluțiile, care au adus, de altfel, subiectul în atenția publică și care au beneficiat de cea mai amplă elaborare conceptuală, după cum am menționat anterior.

Am optat pentru o abordare de cercetare calitativă, ce implică derivarea unor ipoteze adiționale și observarea adecvării acestora, prin investigarea reprezentărilor unor categorii de experți, pornind de la două premise: familiaritatea cu subiectele discutate și cea a rolului jucat de reprezentări în definirea crizelor și a revoluțiilor. Un asemenea demers, axat pe aspecte subiective, este inevitabil limitat, dar poate juca un rol în dezvoltarea unor teoretizări coerente și cu o mai mare putere de explicare²¹⁸.

²¹⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009, pp. 49-51.

Robert Dahl, *Poliarhiile*, Polirom, Iași, 2002.

²¹⁷ Joseph Nye, Jr., *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012, p. 172.

²¹⁸ Andrew Bennett, Joseph Leppgold, Danny Unger, „Burden-sharing in the Persian Gulf War”, *International Organization*, iarna 1994.

Pentru a explicita modelele cauzale, am trecut în revistă literatura de specialitate, detaliind trăsăturile crizelor internaționale politico-militare și ale revoluțiilor. Astfel, pe baza conceptualizării realizate de Brecher și Wilkenfeld, efectele exercitate de rețelele sociale asupra crizelor pot consta în: creșterea probabilitatea escaladării crizelor, prin implicarea unui număr mai mare de actori, crearea de noi resurse, reducerea timpului de reacție; intensificarea sentimentului de presiune asupra decidenților și influențează metodele lor de soluționare a crizelor²¹⁹. Urmându-l pe Tilly, am ajuns la următoarele concluzii referitoare la impactul New Media asupra revoluțiilor: pot contribui la conștientizarea și propagarea nemulțumirilor, dezvoltarea capacității de mobilizare a contestatarilor, atragerea atenției asupra reacției elitelor și pot inhiba folosirea forței de către autorități sau diminua legitimitatea represaliilor²²⁰. Pe baza acestora, am realizat un chestionar, destinat a servi drept probă de plauzibilitate a celor două construcții teoretice. El a fost adresat specialiștilor în domeniile studiilor de securitate, științelor politice, relațiilor internaționale, comunicării etc., din mediul universitar, instituții publice și ONG-uri. Aplicat în perioada noiembrie 2014, chestionarul conține 10 întrebări închise și deschise, elemente de poziționare și a fost realizat pe un eșantion non-probabilistic de 35 de repondenți.

4.1. Între participare și mobilizare

Întrebările de deschidere au urmărit să semnaleze familiaritatea repondenților cu rețelele sociale și frecvența utilizării acestora. De asemenea, au fost concepute cu scopul de a identifica gradul de prestigiu de care se bucură New Media în rândul specialiștilor în studii de securitate consultați. Premisa consta în ideea că și cei care sunt detașați față de aceste mijloace de comunicare pot avea opinii, care să influențeze deciziile și reprezentările referitoare la rolul lor în comunitate.

Pentru familiaritate, s-au folosit doi itemi. Primul consta în a urmări frecvența folosirii rețelelor sociale de către repondenți. Cum New Media sunt multifuncționale, am adăugat o altă interogație referitoare la informarea și exprimarea opiniilor asupra evoluțiilor mediului de securitate, pentru a spori claritatea demersului.

Majoritatea repondenților utilizează rețelele sociale cu o frecvență ridicată (60%) sau moderată (26%). Cu toate acestea, 14% recurg rar la acest serviciu. Dimpotrivă, 94% dintre persoanele chestionate sunt la curent

²¹⁹ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, f.l., 2000, pp. 3-6.

²²⁰ Charles Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, Polirom, Iași, 2002, pp. 61, 249.

cu schimbările produse în mediul internațional de securitate, de unde rezultă că o porțiune destul de mare preferă alte surse de informare.

51% dintre repondenți au afirmat că arareori caută date sau își exprimă opinia în cadrul New Media în probleme de securitate, în timp ce 26% le utilizează în mod intens pentru acest scop. Totuși, 23% sunt destul de sceptici. Comparând această situație cu observațiile anterioare, iese din nou în evidență caracterul proteic, flexibil al rețelelor sociale, care pot servi unei diversități de obiective.

După cum se poate observa, rețelele sociale se bucură de o popularitate semnificativă în cadrul grupului studiat, dar nu neapărat pentru studierea subiectelor ce fac obiectul studiului de față. Cum New Media servesc scopuri diverse, s-ar putea elabora ipoteza și a existenței unor efecte indirecte asupra sistemului internațional, similară conceptualizărilor Școlii de la Frankfurt și ale lui Pierre Bourdieu²²¹. Acestea s-ar referi la o potențială stabilizare structurală prin consolidare unui model cultural axat pe individ și consum și a practicilor comerciale.

Următoarele întrebări au fost dedicate influenței rețelelor sociale asupra crizelor politico-militare internaționale. Prima dintre ele a urmărit amplitudinea impactului, o sondare care poate reflecta atât un aspect al realității, dar și prestigiul New Media. În consecință, ce-a de-a doua interogație urmărea să obțină evaluări graduale ale intensității. Ultima se referă la verificarea plauzibilității mecanismelor cauzale dezvoltate anterior, pe baza analizei lui Brecher și Wilkenfeld.

Circa 63% din eșantion consideră că noile mijloace de interacțiune cresc șansele declanșării și intensificării crizelor internaționale politico-militare. 14% împărtășesc o opinie contrară, în timp ce 20% sunt indeciși. Astfel, deși mai rar folosite în scopul de informare asupra evoluțiilor din mediul internațional, rețelele sociale sunt considerate a se bucura de un impact major. Mai mult, 46% dintre cei chestionați cred că amplitudinea efectelor exercitate de New Media asupra crizelor, este mare sau foarte mare, iar 14% consideră că influența este moderată. Doar 12% și-au exprimat o opinie sceptică în ceea ce privește puterea legăturii cauzale. De-aici reiese atenția sporită și prestigiul de care se bucură New Media în rândul experților în probleme de securitate, științe politice, relații internaționale etc.

Dintre persoanele care consideră că rețelele sociale influențează fenomenul crizelor internaționale, 37% erau de părere că acest lucru se întâmplă prin intermediul creșterii numărului de actori implicați. De asemenea, 43% evidențiau crearea de noi resurse și forme de organizare, 29% au

²²¹ Momoc, *op. cit.*, pp. 136-138; Max Horkheimer, Theodor Adorno, *Dialectica Iluminismului*, Polirom, Iași, 2012 și Pierre Bourdieu, *Rațiuni practice*, Meridiane, 1999.

optat pentru reducerea timpului de reacție. Doi experți au ales să adauge un alt element, posibilitatea de dezinformare a publicului.

Rețelele sociale s-au bucurat de o atenție deosebită în cadrul celor chestionați, îndeosebi în ceea ce privește aspectul participării. Se deschide posibilitatea modificării trăsăturilor acestor fenomene în doua direcții. Opinia publică internă poate fi mai implicată mai mult ca până acum, noi actori ar jucat un rol semnificativ sporit alături de state, fie care participanți direcți, fie ca observatori.

Întrebările dedicate efectului exercitat de dezvoltarea rețelelor sociale asupra revoluțiilor au fost concepute după același format ca și cele despre crizele internaționale politico-militare. Prima a urmărit observarea opiniilor despre impactul în sens general al New Media, a doua, a încercat să nuanțeze această problemă. În cele din urmă, am probat plauzibilitatea modelului adaptat din interpretarea realizată de Tilly.

Se poate constata că rețelele sociale s-au bucurat de o și mai are atenție în ceea ce privește capacitatea de a determina șansele de declanșare și cursul revoluțiilor. În proporție de 80%, repondenții au considerat că există o influență și în ceea ce privește cauzele, și în ceea ce privește evoluția fenomenelor respective, spre deosebire de 6% care și-au manifestat scepticismul. În același timp, 11% nu aveau o opinie fermă referitoare la acest subiect. Totuși, numărul celor care consideră avem de-a face cu un efect causal puternic este mult mai redus. Astfel, 14% au considerat că rețelele sociale joacă un rol determinant în generarea și desfășurarea revoluțiilor, 43% au crezut că influența este mare, iar 20% au considerat că avem de-a face cu o cauzalitate moderată. Dintre repondenți, 9% și-au exprimat părerea că New Media au un impact mic sau foarte mic.

Identificarea mecanismelor cauzale a evidențiat un accent sporit pus pe capacitatea de acțiune și de exprimare a indivizilor și grupurilor. 74% dintre repondenți au considerat că rețelele sociale pot contribui la conștientizarea și propagarea nemulțumirilor în rândul populației și că dezvoltă capacitatea de mobilizare a contestatarilor. Un număr mai redus a evidențiat conexiunea dintre New Media și instituțiile publice. 34% au fost de acord că aceste mijloace de interacțiune atrag atenția asupra reacției elitelor, 17% au crezut că pot inhiba folosirea forței de către autorități și un repondent nu a ales nicio opțiune dintre cele de mai sus.

Participarea iese în evidență și în cazul revoluțiilor, alături de abilitatea de comunicare. Cu toate acestea, schimbarea nu este garantată, iar instituțiile publice par a fi mai puțin influențate, în opinia specialiștilor consultați. Ca și ceea ce privește crizele, New Media pot amplifica fenomenele de transnaționalizare și de redefinire a grupurilor de referință.

Următoarele întrebări au vizat impactul direct exercitat de rețelele sociale asupra unor evenimente concrete. Au fost alese o serie de cazuri recente, în care rolul New Media a fost evidențiat în timpul dezbaterilor publice. Scopul a fost de a urmări percepția interacțiunii dintre dezvoltarea acestor mijloace de comunicare multidirecționale și fenomenele selecționate, în ideea că există un cunoaștere mai bună a acestora, iar impactul poate fi identificat mai ușor decât în cazul întrebărilor generale.

Cazurile concrete permit o mai puternică identificare a elementelor ce pot influența fenomenele studiate. Ele sunt mai proaspete în memoria publicului decât chestiunile generale și posedă o investire afectivă specifică. Selecția s-a bazat pe criteriul atenției acordate, îndeosebi în legătură cu impactul rețelelor sociale, cum, de altfel, au și stat la baza dezbaterii despre importanța acestor mijloace de comunicare în cadrul problematicii de securitate. Au fost incluse Primăvara Arabă, conflictul civil din Siria, evenimentele din Ucraina și Gaza și incursiunile recente ale ISIS.

Se remarcă unele diferențe interesante față de interogațiile anterioare. 57% dintre repondenți consideră că impactul exercitat de dezvoltarea rețelelor sociale asupra evenimentelor cuprinse sub denumirea convențională de Primăvara Arabă este mare sau foarte mare, spre deosebire de 14% care au considerat că avem de-a face cu o influență moderată. De asemenea, 17% dintre cei chestionați au considerat că efectul este redus sau inexistent.

Cu totul alte percepții s-au manifestat în ceea ce privește crizele și conflictele. Am preferat a doua denumire deoarece este mai cunoscută și include mai multe momente de tensiune, în care timpul de decizie este redus, iar folosirea forței, o posibilitate. De exemplu, în cazul Siriei, disputele legate de descoperirea folosirii armelor chimice; al Ucrainei, intervenția din Crimeea, izbucnirea confruntărilor din est și doborârea avionului de pasageri etc. Diferența se poate explica prin reprezentarea diferită asupra tipului de actori implicați.

Circa 32% dintre repondenți consideră că rețelele sociale au jucat un rol important în provocarea și desfășurarea conflictului civil din Siria. 7% sunt de părere că impactul New Media a fost redus. 40% au adoptat o poziție de mijloc, considerând că efectele acestora au fost moderate.

În ceea ce privește evenimentele din Ucraina, 60% dintre persoanele chestionate sunt de părere că s-au manifestat consecințe de amploare, prin utilizarea rețelelor sociale. 26% consideră că aceste efecte au fost modeste, iar 6%, că au fost mici. Cazul de față prezintă însă un grad mare de complexitate: proteste de anvergură, o serie de conflicte cu implicare externă, mai multe momente de criză.

Despre influența exercitată de New Media asupra conflictului din Gaza, desfășurat în 2014, doar 26% dintre cei chestionați a considerat că avem de-a face cu o conexiune puternică sau foarte puternică. 34% a ales opțiunea de mijloc, iar 29% au considerat că avem de-a face cu un impact redus. Aceste percepții pot reflecta durata îndelungată a conflictului.

Aproximativ 40% dintre repondenți au fost de părere că rețelele sociale au jucat un rol mare sau foarte mare în cursul incursiunilor ISIS. Scepticii s-au cifrat la 11% din eșantion, iar opțiune unui efect moderat a fost preferată de 31% dintre cei chestionați. Această reprezentare poate reflecta practica ISIS de a-și propaga ideile și acțiunile prin New Media, caracterul de actor nonstatat al acestei organizații sau noutatea fenomenului. Diversitatea situațiilor ar putea caracteriza cel mai bine reprezentările repondenților în ceea ce privește cazurile concrete evidențiate. Se pot demarca unele tendințe, cu cât fenomenul este mai recent, cu atât impactul rețelelor sociale pare a fi mai mare, ceea ce relevă dezvoltarea fenomenală a acestor mijloace de comunicare. Conflictele prelungite și instituțiile publice moderează, însă, consecințele New Media.

4.2. Interpretarea rezultatelor

Obiectivul aplicării chestionarului a fost de a realiza un test de plauzibilitate al ipotezelor derivate din literatura de specialitate în legătură cu impactul potențial al rețelelor sociale asupra originii și desfășurării crizelor internaționale politico-militare și revoluțiilor. Demersul a avut un caracter exploratoriu și fost adresat unui eșantion non-probabilistic format din experți în probleme de securitate, științe politice, relații internaționale sau comunicare. Au fost vizate persoane care foloseau rețele sociale sau cel puțin, erau interesate de subiect și aveau experiență în problemele politico-militare. În linii mari, specialiștii chestionați folosesc rețelele sociale, chiar dacă nu întotdeauna pentru a observa evoluțiile specifice mediului de securitate. Pluralismul scopurilor relevă complexitatea fenomenului dezvoltării New Media, care merge în paralel cu alte evoluții din domeniul informaticii și comunicării și care se leagă de-o serie de valori culturale și stiluri culturale. Cu alte cuvinte, impactul exercitat asupra manifestărilor recurgerii la forță reprezintă doar un aspect dintr-un tablou mai larg. Cele două mecanisme cauzale au generat explicații credibile în rândul experților consultați. Participarea, comunicarea și mobilizarea au fost îndeosebi evidențiate de repondenți. S-au remarcat însă unele deosebiri de percepție în ceea ce privește crizele internaționale politico-militare și revoluțiile.

Impactul exercitat, în opinia persoanelor chestionate, este mai mare în cazul revoluțiilor decât al crizelor, deoarece factorilor sociali ocupă o

poziție mai mare comparativ cu cei instituționali, cel puțin ca percepție.. S-ar putea ca diferența să se reducă, dacă procesele de globalizare, îndeosebi transnaționalizare se amplifică. Rămâne însă în discuție enigma reacțiilor și melanjurilor culturale, imposibil de prezis.

Pe baza răspunsurilor, putem considera ca posibilă manifestarea a două efecte. Cel direct, evidențiat prin mecanismele cauzale, cu accent pe participare și mobiliare, privește grupurile implicate în desfășurarea crizelor politico-militare internaționale și a revoluțiilor. Cel indirect, social, constă în consolidarea modelelor instituționale și culturale existente. Pentru o imagine convingătoare, trebuie să luăm în calcul și aceste consecințe, mai dificil de descifrat momentan. O a doua caracteristică se referă la temporalitate, o dimensiune importantă a globalizării. Importanța New media pare să sporească atunci când evenimentele sunt recente. Din aceasta, reiese că orice afirmație categorică în ceea ce le privește riscă să se dovedească prematură. Rețelele sociale interacționează cu tendințe ale indivizilor, grupurilor și instituțiilor, ceea ce pare a explica consecințele diferențiale ale utilizării lor. Acest lucru este relevant și de răspunsurile referitoare la cazurile concrete menționate anterior. În același timp, New Media sunt la rândul lor influențate de procese și structuri sociale. Prin urmare, pot promova valori și tipuri de comportament, amplificând tendințele de globalizare sau stimulând interacțiuni culturale complexe. De asemenea, pot suplini unele limitări ale infrastructurii din țările în curs de dezvoltare, dar în anumite limite.

Concluzii finale

Scopul studiului de față a fost de a identifica principalele influențe exercitate de dezvoltarea rețelelor sociale asupra origini și evoluției crizelor politice și economice. Tema se bucură de o deosebită atenție în rândul opiniei publice, dar nu a fost tratată în mod satisfăcător în literatura de specialitate, îndeosebi din cauza noutății sale. Pe lângă utilitate, ea poate fi încadrată într-un spațiu mai amplu al interogațiilor academice din domeniul studiilor de securitate referitoare la globalizare, importanța relațiilor transnaționale, funcțiile modificate ale statelor și rolul violenței.

Cum dezbaterile se află abia la început, ca de obicei pot fi identificate două poziții extreme. Una consideră că New Media aduc schimbări radicale în modalitățile de interacțiune, tipuri de comunități politice și în regulile jocului, fiind inspirată de un model modernist, determinist-tehnologic al schimbării sociale. Cea de-a doua contestă că avem de-a face cu ceva nou și semnificativ din punct de vedere teoretic sau practic.

Este mult mai folositor de a trece de la discuții purtate în termeni generali, la o investigație a modalităților prin care se pot exercita influențele rețelelor sociale. Mecanismele cauzale oferă un prim pas în înțelegerea mai bună a realităților studiate, deoarece se depărtează de afirmații vagi și neîndreaptă atenția asupra complexității lumii în care trăim. De asemenea, pot inspira cercetări empirice mai clare și mai precise. Prin urmare, studiul pe care îl oferim publicului a optat pentru o delimitare inițială a câmpului fenomenelor investigate. Din clasa aproape nelimitată a crizelor, au fost selectate cele internaționale politico-militare și revoluțiile. Ambele implică problematica fundamentală a studiilor strategice și de securitate, anume rolul forței, au fost ample cercetate, ceea ce ne permite accesul la un vast rezorv de cunoaștere și rezultatele demersurilor pot servi apoi ca modele sau analogii pentru alte domenii ale lumii sociale. Trebuie subliniat că, din motive ce țin de noutate și limite ale timpului și spațiului, cercetarea de față are o natură exploratorie, oferă unele indicii și sugestii, dar nu poate oferi răspunsuri definitive. Rețelele sociale există de câțiva ani, au fost obiectul unor ample controverse și este posibil ca impactul lor să nu fie pe deplin resimțit pentru moment. Nici nu este pe deplin clar cum alte instituții și grupuri sociale vor reacționa față de New Media, potrivit propriilor interese și credințe, de altfel, posibil de a fi modificate în viitor.

Crizele internaționale politico-militare au fost subiectul unor interpretări teoretice variate. Pe de o parte, ele pot fi încadrate în elaborări conceptuale generale despre social și politic, într-un cadru mondial. În accepțiunea realistă, schimbările distribuției puterii reprezintă variabila-cheie

pentru înțelegerea fenomenelor, un factor considerat mai important decât alți actori sau forme de interacțiune, inclusiv rețelele sociale.

Liberalismul evidențiază importanța indivizilor, a relațiilor transnaționale și a organizațiilor internaționale. O lume mai bună poate fi creată dacă sunt dezvoltate mecanisme de conciliere, calabile să medieze între interesele divergente ale membrilor societății internaționale. Comunicarea reprezintă, pentru adepții acestei teorii, un drept fundamental, dar și una dintre garanțiile stabilității, îndeosebi în regimurile democratice.

Pentru constructiviști, fundamentale sunt identitățile și ideile, definite prin interacțiune socială. Reprezentarea de sine ne poate explica felul în care ne definim scopurile și ce mijloace preferăm să folosim, stând la baza oricărei comunități politice. Media joacă un rol fundamental, dar mai curând ca un suport, decât o cauză autonomă.

Studiile statistice au relevat conexiunile dintre factori precum distribuția de putere, vecinătate și democrație și declanșarea și evoluției crizelor și conflictelor. Cel mai amplu, al lui Brecher și Wilkenfeld, a utilizat un model în patru pași, în care sunt identificate variabile precum polaritatea, geografia, identitățile, regimurile sau durata. Acesta a fost adaptat pentru scopurile cercetării de față.

La rândul lor, revoluțiile au marcat profund imaginarul modernității. Literatura de specialitate continuă să dezbată subiecte precum relațiile dintre grupurile sociale, impactul politicului și statului, legăturile complexe dintre mediul extern și intern. Conceptualizările structuraliste au fost contestate de către autorii care au evidențiat importanța ideilor și actorilor, într-o paralelă interesantă cu studiul relațiilor internaționale.

Samuel Huntington și Barrington Moore au marcat polii primelor dezbateri postbelice despre revoluții, prin teoretizările ordinii politice și ale coalițiilor sociale. Modele teoretice au devenit mai complexe, prin importul unor scheme conceptuale de inspirație structuralistă și prin studierea atentă a funcțiilor statului. Aici au fost elaborate conceptualizări ale crizelor acestei instituții complexe, de la cele cu o origine în mediul internațional de securitate (Skocpol), până la cele demografice și economice (Goldstone). Cu toate acestea, nu există un răspuns definitiv, nici în ceea ce privește cauzele, nici în ceea ce privește importanța sau actualitatea subiectului, dezbaterile continuând.

Cea mai detaliată și coerentă interpretare îi aparține lui Charles Tilly, pentru care revoluțiile erau strâns legate de destinul statului. El a distins între situație și consecințe, a evidențiat importanța crizelor politice interne, fără a o interpreta în mod reduționist ca un rezultat al unui singur factor, rolul forței, al participării și al elitelor. În consecință, modelul său a fost

adaptat pentru interpretarea mecanismelor cauzale ale impactului rețelelor sociale, accentuându-se elementele ce țin de participare și de publicitatea a reacției decidenților.

Testul de plauzibilitate constituie o verificare preliminară a modelelor dezvoltate prin trecerea în revistă a literaturii de specialitate. Chestionarul a fost destinat specialiștilor în studii de securitate, relații internaționale, științe publice sau comunicare. Motivația o reprezintă mare familiaritate cu subiectele legate de rolul violenței și posibilitatea ca experții să poată influența realitatea socială. Întrebările au fost direct inspirate de conceptualizările elaborate în etapa anterioară. În linii mari, cele două tipuri de explicații au fost considerate verosimile de către majoritatea respondenților. Aceștia au apreciat că rețelele sociale se bucură de o mare influență, deși scopurile utilizării lor sunt multiple și nu întotdeauna legate în mod direct de tematica mediului internațional de securitate. Impactul a fost perceput a fi însă diferențiat, în funcție de poziția deținută în context de variabilele participării și a influenței instituțiilor publice.

După cum se poate observa, în cele două modele derivate din literatura de specialitate, rețelele sociale nu determină apariția crizelor politice sau economice, ci funcționează ca variabilă intermediară. Mai precis, acționează ca un accelerator al unor tendințe existente și oferă mijloace complementare de definire identitară și de acțiune unor grupuri sociale. Aceasta este o explicație structuralistă, care ne ajută să înțelegem influența contextului și o apreciere generală a tendințelor, dar nu fără puncte slabe.

Mai întâi, ea nu explică direct originile unui proces, ci doar constrânșerile cu care se poate confrunta o mișcare existentă din motive diferite. Apoi, nu ne lămurește în privința reprezentărilor, a ideilor și experiențelor colective trăite de actori, ci doar cum acestea pot interacționa cu alte fenomene și structuri sociale. De asemenea, nu ne poate indica direcția schimbării, care depinde, în ultimă instanță, de interacțiunile, deciziile, comportamentele și consecințele demersurilor întreprinse de miliarde de oameni. De exemplu, explicația revoluțiilor pune accent pe criza politică drept generator, cu origine în orice fenomen ce poate genera un colaps al instituțiilor politice: un război pierdut, faliment, demografie, insuficiența lor dezvoltare în termeni de flexibilitate, diviziune funcțională sau autonomie. Mobilizarea și participarea, ca și perceperea acțiunilor elitelor vin după, curele de legătură ce ne ajută să înțelegem cum o problemă gravă poate conduce la o schimbare radicală. Prin urmare, influența New Media ar trebui să difere în funcție de caracteristicile diverselor societăți și să fie studiată contextual și comparativ, nu în mod universal și abstract.

Pentru aprofundarea subiectului, în consecință, sunt necesare cercetări ulterioare. Mai întâi, literatura de specialitate oferă o serie de generalizări, care nu au decât un efect probabilistic, deoarece situațiile în viitor pot diferi. Mai ales, ele depind de considerarea statului și a structurilor economice ca fenomene date, sau care se schimbă destul de rar. Atât crizele internaționale politico-militare, cât și revoluțiile sunt influențate de concepția modernă a instituțiilor publice suverane și a societăților, care deși pot fi interconectate, se definesc identitar în acest cadru politic.

Globalizarea oferă însă un avantaj de interacțiuni la distanță, la costuri reduse, cu viteze instantanee, după cum s-a observat anterior. De-aici nu poate fi exclusă apariția de comunități virtuale transnaționale care să genereze efecte politice semnificative și să modifice regulile uzuale de joc. Mecanismul causal ar trece prin modificarea grupurilor de referință, schimbarea tipurilor de așteptări din partea sistemului politic, noi cereri și interactivități globale.

Pe lângă aspectele teoretice, sunt necesare studii empirice și comparative detaliate. Ca pentru orice fenomen nou și controversat, faptele sunt incerte, contradictorii și dificil de interpretat, iar teoretizările se pot dovedi a fi greoaie sau depășite de evenimente. În același timp, este dificil de a identifica fapte credibile în condițiile existenței crizelor și conflictelor, mai ales când părțile sunt interesate a-și promova propria versiune a adevărului, neglijând aspectele care le pot decredibiliza.

Probabil că efectele de stabilizare se vor dovedi mai importante decât celelalte. În societățile flexibile, cum sublinia Momoc mai sus, creșterea mobilizării și a interacțiunii poate atrage atenția asupra unor probleme de funcționare și să ofere decidenților un mecanism de *feedback negativ*, adică de conștientizare și de corectare a deficiențelor în timp real, care altfel, ar putea trece neobservate. Cum orice ordine politică depinde de un set de valori, ulterior interiorizate prin modele culturale, New Media ar conserva și dezvolta formulele occidentale în mod indirect, prin efecte de integrare, așa cum ar putea sugera reprezentanții Școlii de la Frankfurt.

Fiind vorba despre mijloace de comunicare recent dezvoltate, predicțiile sunt dificil de realizat, dincolo de cea simplistă a continuării răspândirii utilizării rețelelor sociale. Socialul fiind complex, iar anvergura cauzelor, deja la nivel global, putem fi siguri că multe din anticipările actuale vor fi infirmate de realitate. Cu toate acestea, prudența cercetării nu ne împiedică să sperăm că, pe termen lung, efectele pozitive le vor compensa și depăși pe cele negative.

Bibliografie

I. Literatură de specialitate

1. ALLISON, Graham, ZELIKOW, Philip, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010.
2. ARISTOTEL, *Retorica*, IRI, 2004.
3. AXELROD, Robert, KEOHANE, Robert O., „Obținerea cooperării în anarhie: strategii și instituții”, în Baldwin, Daniel (coord.), *Neorealism și neoliberalism*, Institutul European, Iași, 2010.
4. BALDWIN, Daniel (coord.), *Neorealism și neoliberalism*, Institutul European, Iași, 2010.
5. BAYLIS, John, WIRTZ, James, „Introduction”, în BAYLIS, John, WIRTZ, James, GRAY, Colin S., COHEN, Eliot, *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, f.l., 2007.
6. BECIU, Camelia, *Sociologia comunicării și a spațiului public*, Polirom, Iași, 2011.
7. BIRO, Daniel, „Idealismul utopic sau gândirea internaționaliștilor liberali în perioada interbelică”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
8. BIRO, Daniel, „Teza pacifismului democratic”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
9. BRECHER, Michael, Wilkenfeld, Jonathan, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, f.l., 2000.
10. CHIFU, Iulian, *Analiză de conflict*, Politeia, 2004.
11. CLARK, Christopher, *The Sleepwalkers*, Harper, f.l., 2014.
12. von CLAUSEWITZ, Carl *Despre război*, Antet, București, 2001.
13. COX, Robert W., „Problems of Power and Knowledge in a Changing World Order”, în Richard Stubbs, Geoffrey R.D. Underhill (coord.), *Political Economy and the Changing Global Order*, Oxford University Press, 2006, f.l.
14. CUCUTĂ, Radu, „Postfață”, în ALLISON, Graham, ZELIKOW, Philip, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010.
15. Van CUILENBURG, J. J., SCHOLTEN, O., NOOMEN, G. W., *Știința comunicării*, Humanitas, București, 2000.
16. DAHL, Robert, *Poliarhiile*, Polirom, Iași, 2002.
17. DÎRDALĂ, Lucian-Dumitru, „Neoliberalism”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
18. DUNN, John, „Understanding Revolution”, în FORAN, John, LANE, David, ZIVKOVIC, Andreja, (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008.
19. DUNNE, Tim, SCHMIDT, Brian C., „Realism”, în BAYLIS, John, SMITH, Steve (coord.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Bungary, 2005.
20. FORAN, John, „Discursurile și forțele sociale. Rolul culturii și al studiilor culturale în înțelegerea revoluțiilor”, în FORAN, John, (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004.
21. GELLER, Daniel S., SINGER, J. David, *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998.
22. GEORGE, Alexander L., BENNETT, Andrew, *Case studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005.
23. GIDDENS, Anthony, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, University of California Press, 1981.
24. GILPIN, Robert, *Economia politică a relațiilor internaționale*, DU Style, 1999.
25. GILPIN, Robert, *Război și schimbare în politica mondială*, Scrisul românesc, Craiova, 2000.
26. GOLDSTONE, Jack A., *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, University of California Press, 1991.
27. GOODWIN, Jeff, „Explaining Revolutionary Terrorism”, în FORAN, John, LANE, David, ZIVKOVIC, Andreja, (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008.
28. GOODWIN, Jeff, „Abordări etatiste ale revoluțiilor sociale – avantaje și limitări ale tradiției teoretice”, în Foran, John (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004.
29. GUZZINI, Stephano, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000.
30. HANCEAN, Marian-Gabriel, *Rețele sociale. Teorie, metodologie și aplicații*, Polirom, Iași, 2014.
31. HUNTINGTON, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999.
32. IKENBERRY, G. John, *After Victory*, Princeton University Press, 2000.
33. JERVIS, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, f.l., 1976.
34. KANT, Immanuel, *Spre pacea eternă*, All, 2008.
35. KRATOCHWILL, Friedrich, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge University Press, f.l. 1989.

36. KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S., *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009.
37. KEOHANE, Robert O., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984.
38. KUMAR, Krishan, „The future of revolution. Imitation or innovation?”, în FORAN, John, LANE, David, ZIVKOVIC, Andreja, (coord.), *Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity*, Routledge, f.l., 2008.
39. LACHMANN, Richard, „Catalizatorii revoluției. Mobilizarea maselor și conflictele dintre elite de la familia Medici la Elfin”, în Foran, John, (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004.
40. LAZARFELD, Paul, Berelson, Bernard, Hazel Gaudet, *Mecanismul votului. Cum se decid alegătorii într-o campanie prezidențială*, Comunicare.ro, 2004.
41. LUTTWAK, Edward, *Lovitura de stat. Ghid practic*, Compania, București, 2013.
42. KALDOR, Mary, *Securitatea umană*, CA Publishing, Cluj, 2010,
43. McLUHAN, Marshall, *Galaxia Guttenberg*, Editura Politică, București, 1975.
44. MORGENTHAU, Hans, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007.
45. MIROIU, Andrei, Soare, Simona, „Realismul”, în Miroiu, Andrei, Ungureanu, Radu-Sebastian (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
46. MOGHADAM, Valentine M., „Genul și revoluțiile”, în Foran, John, (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Polirom, Iași, 2004.
47. MOMOC, Antonio, *Comunicarea 2.0. New media, participare și populism*, Adenium, Iași, 2014.
48. MOORE, Barrington, *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Penguin Books, f.l., 1974.
49. NYE, Joseph., *Understanding International Conflicts, An introduction to Theory and History*, Longman, f.l.
50. NYE, Joseph, *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012.
51. ONUF, Nicholas, „Constructivism: A User's Manual”, în KUBALKOVA, Vendulka, ONUF, Nicholas, KOWERT, Paul (coord.), *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, Armonk, 1998.
52. PAUL, T. V., „Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and their Contemporary Relevance”, în PAUL, T. V., WIRTZ, James, FORMANN, Michael (coord.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, 2004.

53. SCHWELLER, Randall, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, 1998.
54. SEWELL, William, *Work and Revolution in France; The language of labor from the old regime to 1848*, Cambridge University Press, 1980.
55. SKOCPOL, Theda, *States and Social Revolutions*, Cambridge University Press, 1979.
56. SECRIERU, Stanislav, *Rusia după imperiu*, Institutul European, Iași, 2008.
57. SMITH, Steve, Owens, Patricia, „Alternative Approaches to International Theory”, în Baylis, John, Smith, Steve, (coord.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 2005, Bungary, 2005.
58. STĂNCIUGELU, Ștefan, *Violență, mit și revoluție: De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, All, București, 1998.
59. TILLY, Charles, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, Polirom, Iași, 2002, pp. 61, 249.
60. TODERAN, Olivia, „Constructivismul în Relațiile Internaționale”, în Miroiu, Andrei, Ungureanu, Radu-Sebastian, (coord.), *Manual de Relații Internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
61. TOFFLER, Alvin, *Al Treilea Val*, Editura Politică, 1983.
62. UNGUREANU, Radu-Sebastian, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale*, Polirom, Iași, 2010.
63. WAEVER, Ole, „Figures of international thought: introducing persons instead of paradigms”, în Neumann, Iver B., Waever, Ole, *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, f.l., 1997.
64. WALT, Stephen M., *Revolution and War*, Cornell University Press, f.l., 1996.
65. WALT, Stephen M., *Originile alianțelor*, Institutul European, Iași, 2008.
66. WALTZ, Kenneth N. *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001.
67. WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
68. WENDT, Alexander, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.
69. WIGHT, Martin, *Politica de putere*, Arc, Chișinău, 1998.
70. ZIVKOVIC, Andreja; HOGAN, John, „Virtual revolution? Information communication technologies, networks and social transformation”, FORAN, John, LANE, David, ZIVKOVIC, Andreja, (coord.),

Revolution in the Making of the Modern World. Social Identities, Globalization and Modernity, Routledge, f.l., 2008.

71. ZODIAN, Mihai, „Recenzie: Alexander Wendt, *Teoria socială a politicii internaționale*”, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, nr. 10, 2011.

II. Articole și studii online

1. BENNETT, Andrew, LEPCOLD, Joseph, UNGER, Danny, „Burden-sharing in the Persian Gulf War”, *International Organization*, iarna 1994.
2. DOYLE, Michael, „Kant, Liberalism and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, vara-toamna 1983.
3. HANSON, Fergus, „Harnessing the Power of Social Media in International Relations”, ISN, martie 2011, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=127095> (accesat septembrie 2014).
4. GLADWELL, Malcom, „Small Change: Why the Next Revolution Will not be Tweeted”, *The New Yorker*, octombrie 2010.
5. GOLDSTONE, Jack A., „Understanding the Revolutions of 2011, Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies”, *Foreign Affairs*, mai-iunie 2011, versiune online, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67694/jack-a-goldstone/understanding-the-revolutions-of-2011> (accesat decembrie 2014).
6. MEARSHEIMER, John J., „The False Promise of International Institutions”, *International Security*, iarna 1995.
7. MIROIU, Andrei, „Intelligence organization and operations in classical counterinsurgency. Malaya, Algeria and Romania, 1944-1962”, în *Archiva Moldaviae*, nr. VI, 2014.
8. MORAVCSIK, Andrew, „Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”, *International Organization*, vara 1997.
9. REDDY, Movindri, „Can Social Media Sustain a Revolution?”, *E-International Relations*, august 2013, <http://www.e-ir.info/2013/08/15/can-social-media-sustain-a-revolution/> (accesat septembrie 2014).
10. SHIRKY, Clay, „The Political Power of the Social Media: Technology, the Public Sphere and Political Change”, *Foreign Affairs*, ianuarie-februarie 2011.
11. WENDT, Alexander, „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, vara 1987.

Redactor: Daniela Răpan
Coperta: Elena Pleșanu

Lucrarea conține 60 pagini.

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate
Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
Tel.: +41.021.319.56.49
Fax: +41.021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <http://cssas.unap.ro>